
Sistemes i principis del procés penal

PID_00268239

Teresa Armenta Deu

Amb la col·laboració de
Silvia Pereira Puigvert *

Temps mínim de dedicació recomanat: 4 hores

Teresa Armenta Deu

Catedràtica de Dret Processal de la Universitat de Girona.

Silvia Pereira Puigvert *

Professora agregada de la Universitat de Girona i professora col·laboradora de la UOC.

* Ha realitzat el tractament didàctic, resum, activitats i glossari.

La revisió d'aquest recurs d'aprenentatge UOC ha estat coordinada pel professor: Jordi Garcia Albero (2019)

Cinquena edició: setembre 2019
© Teresa Armenta Deu, Silvia Pereira Puigvert
Tots els drets reservats
© d'aquesta edició, FUOC, 2019
Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
Realització editorial: FUOC

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars dels drets.

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. El procés penal: finalitats i característiques	7
2. Una premissa de partida: la relació entre dret penal i dret processal penal	9
2.1. Noves tendències en el dret penal i processal penal	9
3. Sistemes i principis del procés penal	12
3.1. Sistemes: notes essencials	12
3.1.1. Sistema acusatori: notes essencials	12
3.1.2. Sistema inquisitiu: notes essencials	13
3.1.3. El sistema mixt (acusatori formal)	13
3.1.4. Procés acusatori i procés adversatiu	14
3.1.5. Sistema de la Llei d'enjudiciament criminal	15
3.2. Principis derivats del dret material al qual serveixen	15
3.2.1. Principi de necessitat i principi d'oficialitat	15
3.2.2. Principi de legalitat / principi d'oportunitat; discrecionalitat i consens	17
3.2.3. Principis d'aportació de part i d'investigació d'ofici	20
3.3. Principis inherents a un sistema acusatori	21
3.3.1. Principi d'igualtat	22
3.3.2. Principi d'audiència o contradicció	23
3.3.3. Principi acusatori	24
4. Principis del procediment. Drets i garanties constitucionals	27
4.1. Principis del procediment	27
4.1.1. Oralitat i escriptura	27
4.1.2. Mediatització i immediatesa. Concentració	28
4.1.3. Publicitat i secret	29
4.1.4. Intervenció dels mitjans de comunicació	31
4.2. Drets i garanties constitucionals	32
4.2.1. El dret de defensa i les seves garanties	32
4.2.2. La prohibició d'indefensió	33
4.2.3. Dret a ser informat de l'acusació formulada	33
4.2.4. Dret a no declarar contra si mateix i a no declarar-se culpable	35
4.2.5. Dret a l'autodefensa, dret a l'assistència d'un lletrat i dret a un intèrpret	35

4.2.6.	Dret a utilitzar tots els mitjans pertinents per a la defensa	38
4.2.7.	El dret a la presumpció d'innocència	38
4.2.8.	El dret a la revisió de resolució condemnatòria	39
4.3.	Altres drets i principis derivats de la Constitució	40
4.3.1.	El principi de proporcionalitat i la limitació de drets fonamentals	40
4.3.2.	La prohibició de tortura i tractes degradants i les intervencions corporals	41
4.3.3.	La llibertat personal (presó provisional, drets del detingut i <i>habeas corpus</i>)	41
4.3.4.	Els drets a la inviolabilitat del domicili i al secret de les comunicacions	42
4.3.5.	El dret al jutge ordinari determinat per la llei	42
5.	Les fonts del Dret Processal Penal.....	43
	Resum.....	47
	Activitats.....	49
	Exercicis d'autoavaluació.....	49
	Solucionari.....	50
	Abreviatures.....	51
	Glossari.....	52
	Bibliografia.....	53

Introducció

Aquest mòdul té caràcter introductori, tot i que paral·lelament constitueix una part essencial del conjunt del model processal penal, ja que comprèn els principis i el sistema que el formen.

Abans d'abordar la dinàmica del procés penal cal conèixer-ne els aspectes fonamentals. Amb el títol "Sistemes i principis del procés penal", s'expliquen, en primer lloc, les funcions del procés penal i els principis que n'informen, incidint en les novetats acceleradores que s'inclouen erròniament o encertadament en un increment de la vigència del principi d'oportunitat o un augment de la discrecionalitat de l'òrgan oficial de l'acusació, i fins i tot de la policia. D'aquesta manera es fa una primera pinzellada de l'estructura del procés i se'n comprèn l'abast constitucional.

Finalment, també es fa referència a les fonts del dret processal penal i se citen tant les normes jurídiques principals com les reformes més recents.

Objectius

En aquest mòdul s'ofereixen els continguts i instruments necessaris per a assolir els objectius següents:

- 1.** Comprendre les finalitats del procés penal.
- 2.** Conèixer les principals característiques del sistema d'enjudiciament criminal vigent.
- 3.** Estudiar els principals sistemes del procés penal.
- 4.** Conèixer els principis del procés penal derivats del dret penal.
- 5.** Conèixer els principis estructurals del procés penal.
- 6.** Comprendre la rellevància constitucional d'alguns dels principiants informadors del procés penal.
- 7.** Familiaritzar-se amb les fonts legislatives del procés penal.
- 8.** Efectuar una primera i breu aproximació a la justícia restaurativa i la mediació penal.
- 9.** Conèixer qui i sota quines fórmules es pot personar com a acusació en el procés penal distingint entre les categories existents.
- 10.** Estudiar la figura de l'investigat-encausat en el procés penal en tots els seus vessants.
- 11.** Comprendre l'exercici de l'acció civil en el procés penal en totes les seves facetes.
- 12.** Introduir-se en la problemàtica relativa a la determinació de l'objecte del procés penal i comprendre'n la importància.

1. El procés penal: finalitats i característiques

El procés penal és, com el civil, el laboral o el contenciós administratiu, un instrument essencial de la jurisdicció (del *ius dicere*) que, a més, en aquest àmbit específic, ofereix la rellevant singularitat que constitueix un element imprescindible per a la realització efectiva del dret penal.

En altres termes, el procés penal és l'únic instrument per mitjà del qual es pot aplicar el dret penal.

En efecte, el dret civil, el mercantil o el laboral no necessiten la jurisdicció: l'apliquen també els particulars en la seva vida diària (quan contracten, contractuen matrimoni o fan testament). No passa el mateix, tanmateix, amb el dret penal, que requereix un procés en què jutges i tribunals exerceixin la jurisdicció (*nulla poena, sine praevio processu*).

La garantia jurisdiccional constitueix així un dels pilars –en concret, el tercer– del principi de legalitat penal (article 25 CE), que comprèn quatre facetes:

- 1) Criminal (*nullum crimen sine lege*: art. 1 CP).
- 2) Penal (*nulla poena sine lege*: art. 2 CP).
- 3) Jurisdiccional (*nemo damnetur nisi per legale iudicium*: art. 3.1 CP).
- 4) D'execució (art. 3.2 CP).

La finalitat fonamental del procés penal és l'actuació del *ius puniendi* estatal, que obeeix essencialment a l'atribució exclusiva a l'Estat de la facultat d'imposar penes, o en prové: l'Estat té la facultat, però també el deure, de castigar les conductes delictives de què tingui coneixement i aquesta facultat-deure només la poden exercir els jutges i tribunals mitjançant el procés penal.

En tot cas, cal tenir en compte que l'exercici d'aquesta facultat-deure, per definició, ha de quedar subjecte al principi de legalitat o necessitat; d'altra banda, el seu caràcter públic el converteix en indisponible per al seu titular, l'Estat.

A més d'aquesta finalitat d'actuació del *ius puniendi*, es reconeix, sobretot des de temps relativament recents, unes altres dues finalitats del procés penal: la protecció a la víctima del delictes i la rehabilitació/reinserció social del delinqüent.

Quant a les característiques, al costat d'algunes de tradicionals, com les implícites en les finalitats descrites, i la singularitat dels principis que l'informen derivats essencialment de la indisponibilitat del dret que algú sofreixi una pena, el procés penal en l'actualitat està sotmès a una profunda revisió, no tant com se sol afirmar per a acomodar-lo a un model acusatori o adversatiu, que també, sinó perquè està subjecte a diferents tendències en la política criminal i en constitueix una mostra palpable.

En aquest últim ordre de coses, destaca l'aposta decidida per a traslladar les línies mestres de l'ordenament europeu, mitjançant les corresponents lleis: Llei orgànica 6/2014, de 29 d'octubre, complementària de la Llei de reconeixement mutu de resolucions penals a la Unió Europea; Directiva 2013/48/UE, del Parlament Europeu i del Consell, de 22 d'octubre de 2013, sobre el dret a l'assistència del lletrat en els processos penals i en els procediments relatius a l'ordre de detenció europea, i sobre el dret que s'informi un tercer en el moment de la privació de la llibertat i a comunicar-se amb tercers i amb autoritats consulars durant la privació de llibertat i Llei orgànica 5/2015, per la qual es modifica la Llei d'enjudiciament criminal, de transposició de les directives 2010/64/UE, de 20 d'octubre de 2010, relativa al dret a la interpretació i traducció en els processos penals, i 2012/13/UE, de 22 de maig de 2012, relativa al dret a la informació en els processos penals.

Línia d'actuació que es consolida amb el que disposa l'article 4bis LOPJ, de conformitat amb el qual els jutges i tribunals aplicaran el dret de la Unió Europea d'acord amb la jurisprudència del Tribunal de Justícia de la Unió Europea.

D'altra banda, des d'un altre punt de vista, però la mateixa línia d'actuació, es pot interposar recurs de revisió davant el Tribunal Suprem contra una resolució ferma, d'acord amb les normes processals de cada ordre jurisdiccional, quan el TEDDHH hagi declarat que aquesta resolució ha estat dictada en violació d'algun dels drets reconeguts en la Convenció Europea per a la protecció dels Drets Humans i Llibertats Fonamentals i els seus protocols, sempre que la violació, per la seva naturalesa i gravetat, comporti efectes que persisteixin i no puguin cessar de cap altra manera (art. 5bis LOPJ).

Així mateix, s'evidencia una certa aproximació a categories anteriorment no més predicables del procés civil (com el fet d'arribar a determinats acords, per exemple) o obrir la porta a mètodes extrajurisdiccionals, com la mediació (EVD).

2. Una premissa de partida: la relació entre dret penal i dret processal penal

L'evolució del procés penal és, en molt bona mesura, fruit d'un costós esforç per introduir en el procés corresponent una àmplia gamma de garanties, sobretot a partir de la caiguda de l'Antic Règim: introducció de la publicitat, eliminació de la tortura i erradicació de les tremendes limitacions del dret de defensa, per citar les més rellevants.

Des de finals del segle XVIII i durant el segle XIX, diversos moviments aniran incorporant canvis substancials en l'orientació del dret penal i, una mica més endavant, de l'enjudiciament criminal. La cerca d'una finalitat a la pena a partir de Beccaria, el seu fonament en el contracte social i la codificació com a instrument que impedeixi l'arbitrarietat dels jutges del poder absolut, fixant els pressupostos formals i materials d'aplicació del dret penal, compleixen una funció estabilitzadora de les condicions d'aplicació del mateix, que consagren una sèrie de límits abraçats per la màxima *nullum crimen, nulla poena sine lege*.

A aquesta legalitat del dret substantiu correspon la legalitat del procés penal: no hi ha procés sense llei, el procés és una regulació legal¹. En conseqüència, perquè pugui imposar-se una pena no solament és necessari que hi hagi una comissió o omissió dolosa o culposa penada per la llei, sinó també que hi hagi un procés. La pena no és així solament un efecte del delictes sinó alhora un procés. És possible que existeixi procés sense que existeixi delictes o s'imposi una pena, ja que és en la mateixa activitat processal on haurà de comprovar-se si va existir aquell i si correspon aquesta.

⁽¹⁾Art. 1 LEC.

2.1. Noves tendències en el dret penal i processal penal

La imposició d'una pena a través del procés ha passat de rebre respostes retribucionistes, resocialitzadores, victimològiques o neoclàssiques (garantistes) fins a trobar-se en una situació en la qual cal destacar, no com a única però sí com a majoritàriament acceptada en l'actualitat, la tendència a substituir la pena per altres mesures. Paral·lelament, a l'hora de determinar la pena o la seva mesura alternativa, es proposen altres mitjans per a la seva imposició, com la mediació, la reparació o altres tècniques autocompositives que s'inclouen en la denominada desformalització i en l'anomenada "justícia restaurativa".

L'admissió i incorporació d'aquestes implicaria, com sembla notori, un canvi substancial en la garantia jurisdiccional que comporta la vigència del principi de legalitat (caldria imposar penes fora del procés) i de la relació dret penal / dret processal penal abans esmentada.

Molt breument, la justícia restaurativa constitueix un autèntic canvi de paradigma ancorat en la idea del fracàs del model actual i en la necessitat imperiosa d'acudir a una alternativa que doni un gir de cent vuitanta graus a la relació entre la víctima i l'Estat. La justícia restaurativa sorgeix històricament com a reacció a l'oblit de la víctima però ha anat més enllà de l'atenció a aquesta última, més enllà fins i tot del perfeccionament del sistema penal. Conformava en realitat una filosofia penal en el si d'un moviment social ampli que propugna un model diferent de justícia, "alternatiu a la justícia retributiva". Amb tot, no està exempt de controvèrsia: des de les files dels seus propis partidaris: a) el rol del facilitador i particularment la seva professionalitat; b) la forma d'articulació amb la justícia penal i els efectes processals o en l'execució de la pena; c) el model restauratiu, en el qual pot prevaler la idea de trobada, el resultat reparador o l'ideal de transformació; d) el paper que pot exercir la idea de reconciliació; i e) els efectes reals del procés sobre els seus protagonistes. I per part dels qui no ho són, denunciant: a) la falta de prevenció general o especial i conseqüentment de seguretat jurídica; b) la impossible aplicació de la proporcionalitat; situant-se al marge de la tutela judicial efectiva, més encara quan deixa fora els jutges, substituïts per mediadors o personal especialitzat; parlant fins i tot, c) implicar la privatització de la justícia penal i promoure la discriminació afavorint aquells que gaudeixen d'una millor posició econòmica amb vista a procurar la reparació, així com, d) l'enorme dependència que tindrà segons es tracti d'una o una altra víctima. En definitiva, la creació d'un model de doble via, en excloure's respecte dels delictes greus i de les persones jurídiques.

Des d'aquesta perspectiva, s'apela a la *mediació penal* davant la percepció del fracàs o si més no de la insuficiència de les concepcions retributives del dret penal liberal i de l'Estat intervencionista, que percebia en el dret penal una funció protectora de la societat davant els delictes com a danys infringits a la mateixa.

La mediació penal s'ha anat obrint pas en el procés penal apel·lant a la Directiva europea 2012/29 del Parlament europeu i del Consell de 25 d'octubre de 2012, i més en concret a l'experiència de la seva aplicació en la Llei del Menor a l'art. 15 de l'Estatut de la Víctima (Llei 4/2015, de 27 d'abril, de l'Estatut de la Víctima del Delicte) i del Reial decret 1109/2015, d'11 de desembre, que regula les *Oficines d'Assistència a les Víctimes del Delicte (OAVD)*. Sense ser el lloc per a més explicacions, sí esmentar que existeixen diverses "experiències pilot" per a la seva aplicació, entre elles una liderada des del Consell General del Poder Judicial, però a dia d'avui, no se sustenta sobre una base normativa sòlida, com seria de desitjar, si s'escau.

De forma simultània, la conjunció d'una sèrie de factors com la tendència a una intervenció mínima del dret penal i la distinció entre dos tipus de criminalitat: bagatel·la, i per això no necessitada de resposta penal, i gran criminalitat, ha provocat que des de la perspectiva processal es produeixi un notable divorci entre l'enjudiciament d'aquesta última, per la qual es continuen pre-

cisant la vigència de totes les garanties elaborades a partir de finals del segle XVIII, i la petita o mitjana criminalitat, per la qual s'ofereix, d'acord amb la citada divisió, una triple alternativa:

- S'omet l'exigència de garantia jurisdiccional inscrita en el principi de legalitat.
- Es remet a altres ordres com el civil o l'administratiu (sancions administratives) per al seu tractament.
- Àdhuc acudint-se al procés, la menor reprotxabilitat social de la conducta sembla justificar un minvament considerable de facultats i garanties.

Avui dia, el procés es conforma com una articulació relativament complexa de drets i garanties que abasten: des de de la facultat exclusiva i excloent dels òrgans jurisdiccional per "impartir justícia", fins als drets que han de preservar-se des de la investigació dels delictes fins a la imposició i execució penitenciària de la pena. Aquest conjunt és l'objecte del dret penal. Per anar desfilant els referits drets i les garanties veurem en primer lloc, breument, les característiques dels jutjats i tribunals als quals se'ls atribueix aquesta funció, coneguda també com a "garantia jurisdiccional".

Nota

La conseqüència de l'acte jurídic en el qual pot concebre's el delicte ja no sembla necessitar del procés per produir-se: no solament del procés neix el dret de l'Estat a castigar.

3. Sistemes i principis del procés penal

Ja s'ha dit que el procés penal és l'únic instrument admissible per a exercir el *ius puniendi* i que aquest *ius puniendi* té naturalesa pública i indisponible: aquestes dues dades determinen, d'una banda, el sistema d'enjudiciament penal pel qual ha d'optar el legislador i, de l'altra, els principis que informen d'aquest sistema processal penal. Els principis que afecten directament el procediment, i, finalment, sengles drets i garanties derivats de la Constitució completen el marc que perfila la configuració del procés penal.

Tradicionalment han existit dos grans sistemes a l'hora de "dissenyar" o "construir" el procés penal: el sistema acusatori i el sistema inquisitiu.

El sistema acusatori es caracteritza per exigir una configuració tripartida del procés, amb un acusador, un acusat i un tribunal imparcial que jutja. El sistema inquisitiu, per la seva banda, permet unir la funció acusadora i enjudiciadora en un sol subjecte, ja que elimina la necessitat que hi hagi un acusador per a poder jutjar, ja que aquesta funció queda assumida per l'òrgan enjudiciador. Finalment, una síntesi de tots dos sistemes és l'anomenat sistema acusatori formal o sistema mixt, que com a tal combina elements que caracteritzen els dos anteriors.

3.1. Sistemes: notes essencials

A continuació, estudiarem els diferents tipus de sistemes.

3.1.1. Sistema acusatori: notes essencials

La història ens ensenya que el *sistema acusatori*, en la seva concepció originària, obeïa a una gairebé total assimilació entre el dret penal i el dret civil (la *compositio* ocupava el lloc de la pena i constituïa un dret subjectiu atribuït al particular).

D'acord amb aquesta concepció:

- 1) El jutge no pot procedir *ex officio* a l'hora d'obrir el procés, necessita una acusació per a actuar.
- 2) L'acusador investiga, determina el fet i el subjecte, aporta el material sobre el qual s'enjudiciarà i, consegüentment, marca els límits d'enjudiciament del jutgador (congruència).

- 3) El procés està informat pels principis de dualitat, contradicció i igualtat.
- 4) La prova és de lliure valoració i tendeix a determinar la veritat formal.
- 5) Imperen la instància única i la justícia popular.

El sistema acusatori, descrit en la seva configuració originària o "pura", va posar de manifest importants defectes, però sobretot una fallida fonamental: mentre que el dret penal es distancia definitivament del dret civil, el sistema acusatori tendeix irremeiablement a la falta de realització d'un dret que va anar assumint l'Estat.

3.1.2. Sistema inquisitiu: notes essencials

Davant aquesta situació, i a mesura que el dret penal passa del terreny del privat al del públic, el mateix Estat –mitjançant la figura del jutge– assumeix la funció acusadora i incorpora, així, una de les principals característiques del sistema inquisitiu, entre les quals destaquen, a més, les següents:

- 1) L'Estat procedeix d'ofici a l'hora d'obrir el procés penal, sense necessitat que l'hagi de sol·licitar un particular.
- 2) Atès que és el mateix òrgan el que desenvolupa la doble funció d'acusar i de jutjar, desapareix la figura del ciutadà-acusador.
- 3) El mateix jutge investiga, delimita l'àmbit del que ha de ser enjudiciat i marca els límits de la seva pròpia congruència.
- 4) El procés no és dual, ni contradictori, la qual cosa debilita les possibilitats de defensa, si no les elimina.
- 5) La prova tendeix a determinar la veritat material i la seva valoració s'estableix mitjançant una llei, de manera reglada.
- 6) S'instaura una segona instància, desapareixen els tribunals populars i s'especialitza la funció de jutjar.

La fallida fonamental en aquest sistema és l'absència de contradicció, la qual cosa el priva d'un element consubstancial a la seva configuració com a autèntic procés.

3.1.3. El sistema mixt (acusatori formal)

Persegueix unir els avantatges dels dos sistemes anteriors, rebutjant-ne els defectes.

S'assumeix així la idea, característica del sistema inquisitiu, que la investigació i la persecució dels delictes representa una funció pública no abandonada a la iniciativa dels particulars; però, alhora, s'acull la idea, pròpia del sistema acusatori, que la funció d'acusar no pot ser una tasca atribuïda al jutge, ja que aquest no pot tenir facultats legislatives, directes o indirectes.

Per a coordinar totes dues exigències és essencial la incorporació al procés penal de la figura del Ministeri Fiscal. A aquest s'encomana l'exercici de l'acció penal (acusar), bé de manera exclusiva (sistema continental francès), bé de manera compartida, ja sigui només amb les víctimes únicament (acusadors particulars –sistema continental alemany o italià–), ja sigui amb qualsevol ciutadà (acusador popular –sistema continental espanyol–). Aquest acusador públic exerceix *formalment* (d'aquí la denominació del sistema) l'acció penal, la titularitat de la qual (el *ius puniendi*) continua tenint l'Estat.

3.1.4. Procés acusatori i procés adversatiu

Utilitzats com a fórmules indistintes en molt ordenaments diversos, excepte en el nord-americà, el processo acusatori i el procés adversatiu no són configuracions idèntiques ni molt menys antagòniques, sinó que atenen plans diferents. El sistema acusatori se situa en el pla de la necessitat d'una acusació i, per tant, de l'exigència d'imparcialitat. L'adversatiu, per la seva banda, ho fa en el pla de l'audiència o contradicció. El procés acusatori exigeix que algú sostingui l'acció, mentre que l'adversatiu la confrontació és entre dues parts amb igualtat d'armes sota la direcció d'un tercer imparcial.

En altres paraules, el sistema acusatori enfoca substancialment les exigències relatives a l'acusació, a la imparcialitat que garanteix i al fet que l'acusador no pot acusar, sense més ni més, i ha d'oferir evidències suficients de culpabilitat per apreciar l'existència d'una «causa probable». Per aquest motiu la presumpció d'innocència constitueix un element essencial de la configuració acusatòria. I, paral·lelament, tota investigació prèvia al judici es limita a fonamentar l'acusació, com a justificació per a iniciar un procés, sempre que res del que s'ha obtingut constitueixi en teoria prova de càrrec. Exigències que des del punt de vista aquesta vegada de l'adversatiu implicarien que, una vegada encomanada en exclusiva l'acusació al fiscal, adquireixi el caràcter de part, litigant sota l'estricta submissió al principi d'igualtat d'armes, adoptant l'instrument de salvaguarda com el *disclosure*.

3.1.5. Sistema de la Llei d'enjudiciament criminal

El sistema que va incorporar la nostra Llei d'enjudiciament criminal el 1882 ha estat objecte de reformes parcials, algunes d'importants quant als seus principis informadors. Altres, com la de 1988 i la més recent de 2002, incorporen noves tendències en la resolució del conflicte originat per l'il·lícit penal.

S'hi ha d'afegir la decisiva influència de la copiosa jurisprudència del Tribunal Constitucional i el cada vegada més determinant influx de la "internacionalització de la justícia penal", tant en l'àmbit propi de les relacions internacionals (creació de corts penals internacionals; harmonització dels sistemes inclosos en un espai judicial europeu), com en el de la innegable interinfluència entre els dos grans sistemes: el continental i el de la *common law*.

Aquestes circumstàncies expliquen que a partir del sistema conjuminat pel legislador liberal (el de 1882) de perfil acusatori mixt, les successives reformes que han anat incorporant el procediment abreujat, el procediment davant el tribunal del jurat, el procediment per a l'enjudiciament ràpid o el procediment de menors, per esmentar-ne només els més destacables en aspectes concrets, ofereixen un panorama difícil de reduir a la unitat.

Des d'una altra perspectiva, a més, parlar dels principis que informen d'un sistema és tractar en realitat de la seva essència, de manera que la seva justa comprensió és determinant per al seu coneixement complet. Aquest és l'objectiu de l'anàlisi dels principis, drets i garanties que comprenen aquesta lliçó i la següent, a partir d'una classificació no exempta d'alguna dificultat i en la qual ha prevalgut l'objectiu didàctic.

S'hi poden diferenciar:

- 1) principis que atenen el dret material al qual serveixen;
- 2) principis inherents a un sistema acusatori;
- 3) principis del procediment, i
- 4) garanties i drets que preveu la Constitució.

3.2. Principis derivats del dret material al qual serveixen

S'inclouen en aquest epígraf els principis que són conseqüència de la naturalesa i els caràcters del dret penal, dret al servei del qual es troba el procés penal i que constitueix, simultàniament, la via d'aplicació d'aquest.

3.2.1. Principi de necessitat i principi d'oficialitat

Aquest subapartat analitza els principis de necessitat i oficialitat.

Principi de necessitat

D'acord amb aquest principi, la realització del dret penal està sotmesa a la necessitat d'un procés en el qual s'imposi la pena, la qual cosa integra, al seu torn, una garantia connatural al principi de legalitat penal (art. 25 CE). Correlativament, l'existència d'un fet aparentment delictiu ha de significar la posada en marxa de l'activitat jurisdiccional d'acord amb la legalitat esmentada. No escauen criteris d'oportunitat, ni consegüentment, tampoc, l'exercici de facultats discrecionals, ni per a iniciar el procés, ni per a posar-hi fi anticipadament o per qualsevol altre mitjà que no estigui previst en la llei.

Una configuració estricta d'aquest principi no exclou l'aplicació de criteris d'oportunitat ni tampoc, consegüentment, l'exercici de facultats discrecionals, ni per a iniciar el procés ni per a posar-hi fi anticipadament o fer-ho per qualsevol altre mitjà no previst legalment.

Principi d'oficialitat i dret d'accés

L'interès públic a què obeeix la tipificació de les conductes, unit al principi de necessitat esmentat, condueixen a la vigència del principi d'oficialitat.

D'acord amb el principi d'oficialitat, el procés, el seu objecte, els actes processals i la sentència no estan subordinats al poder de disposició dels subjectes en relació amb la tutela dels seus propis drets i interessos legítims, sinó que depenen que aquell interès públic es posi de manifest al tribunal i es faci valer davant situacions previstes en la Llei.

La vigència d'aquest principi només s'exceptua per als delictes perseguibles únicament a instància de part, i es tempera respecte dels que necessiten la denúncia prèvia de la persona ofesa.

En aplicació d'aquest principi, davant el coneixement de la *notitia criminis*, el jutge (art. 303 i 308 LECrim) ha d'incoar sumari o diligències equivalents per a esbrinar si es presenten o no circumstàncies delictives.

En tot cas, convé posar de manifest que la vigència del principi d'oficialitat (oposat, recordeu, al principi dispositiu) en el procés penal no té el mateix abast en les seves dues fases (instructora i enjudiciadora).

En la primera fase, destinada a la investigació dels fets per a determinar si constitueixen o no un supòsit delictiu i a la identificació del delinqüent, la vigència del principi d'oficialitat és pràcticament total. El jutge ha de dirigir aquesta activitat instructora *ex officio* amb la col·laboració del fiscal, el qual exerceix tasques d'inspecció (art. 303.1 i 306 LECrim). És també manifestació

de l'oficialitat en aquest cas la possibilitat d'iniciar *ex officio* el procés penal, tan bon punt que es tingui coneixement de la *notitia criminis*, i donar-ne compte immediat al fiscal (art. 308, art. 773 i 777 LECrim).

En la fase d'enjudiciament (també anomenada *de judici oral*) la vigència de l'oficialitat es dilueix notablement: s'entén que qualsevol activitat de l'òrgan judicial li fa perdre la seva posició de tercer imparcial: això és el que, segons el parer d'alguns, succeiria amb la possibilitat d'instar la pràctica de noves proves en el judici oral o respecte a l'eventualitat d'utilitzar la denominada *tesi* de l'art. 733 LECrim. Veurem de nou aquest aspecte en tractar el principi de contradicció.

L'obligació d'exercir l'acció penal, que s'estén al MF, com a inspector directe en el procés ordinari (art. 306 LECrim) o amb caràcter més extens en el procediment abreujat (art. 773 LECrim), ofereix el seu paral·lel en el dret d'accés del ciutadà que presenta una querrela. El contingut d'aquest últim integra el dret a una resolució motivada sobre la qualificació jurídica dels fets que, o bé consten fefaentment com a no constitutius d'un delictes (arxivament directe), o bé, amb les corresponents diligències prèvies, condueixen a una conclusió similar (sobreseïment provisional o definitiu), o bé provoquen l'inici de tota l'activitat instructora fins a la constatació de la perpetració dels delictes i la culpabilitat dels delinqüents (art. 299 i 779 LECrim), circumstància que determina en aquest últim supòsit l'obertura del judici oral (STC 148/1987).

3.2.2. Principi de legalitat / principi d'oportunitat; discrecionalitat i consens

El principi de legalitat en la seva manifestació processal penal atén la ideologia de l'estat de dret, quan pretén la submissió dels poders públics a la llei. Les formulacions clàssiques, que són la concreció d'aquest principi en l'àmbit penal (*nullum crimen sine poena; nulla poena sine lege*), són clars exponents d'aquesta idea els destinataris de la qual són els poders públics. I per això els seus destinataris en el procés penal són el jutge i el Ministeri Fiscal.

En aquest sentit, el principi de legalitat constitueix una exigència, no solament de seguretat jurídica que permet la possibilitat de coneixement previ dels delictes i de les penes, sinó, a més, la garantia política que el ciutadà no es podrà veure sotmès per part de l'Estat ni dels jutges a penes que el poble no admeti. El Ministeri Fiscal i el jutge han de perseguir el fet aparentment delictiu, només –però sempre– davant la percepció d'indicis racionals de criminalitat, i han de continuar fins a la resolució que preveu la LECrim.

Al principi de legalitat s'oposa el principi d'oportunitat. D'acord amb aquest –sempre en l'àmbit que ens ocupa– el *ius puniendi* no s'ha de satisfer en tots els casos en què es presentin els pressupòsits a aquest efecte, sinó que es concedeixen marges més o menys amplis de discrecionalitat als subjectes públics –generalment al Ministeri Fiscal– per a exercir les seves funcions, sia en les condicions específicament assenyalades en la llei (l'anomenada *oportunitat reglada*), sia de manera més àmplia.

1) Legalitat i discrecionalitat

La submissió al principi de legalitat no exclou, en principi, la concurrència de discrecionalitat entesa com a necessitat d'interpretació i decisió en un àmbit previst per la mateixa llei. Com assenyalava Gómez Orbaneja en relació amb el Ministeri Fiscal: «el problema de la fonamentació de l'acció és una cosa i una altra de diferent és el de l'oportunitat d'una acció fonamentada. És completament diferent determinar, per exemple, de conformitat amb les normes de dret penal substantiu, si un fet és constitutiu de delicte que abstenir-se d'acusar per fets que siguin constitutius de delicte» (Comentaris a la Llei d'enjudiciament criminal, II).

2) Principi d'oportunitat

Del principi d'oportunitat hi ha dues concepcions: una d'àmplia i una altra d'estricta. De conformitat amb la primera, s'entén com a aplicació del principi d'oportunitat tot tractament penal diferenciat del conflicte social representat pel fet delictiu, és a dir, tant les tècniques despenalitzadores com les específicament processals o els delictes perseguibles únicament a instàncies de part (Plagiero, C. E.; Bacigalupo). D'acord amb un sentit estricte, el principi d'oportunitat es limita en l'aspecte subjectiu als subjectes públics, i des de l'objectiu al marc del procés, i comprèn les excepcions a l'obligació d'incoació davant tot coneixement d'una *notitia criminis* a la finalització del procés mitjançant una resolució, segons el que preveu la llei processal penal. Serà a aquest últim al que ens referirem, excepte advertiment en contra.

El principi d'oportunitat s'oposa al principi de legalitat. De conformitat amb aquest –sempre en l'àmbit que ens ocupa–, el *ius puniendi* no ha de ser satisfet en tots els casos en què concorren els pressupòsits a aquest efecte, sinó que

es concedeixen marges més o menys amplis de discrecionalitat als subjectes públics –generalment al Ministeri Fiscal, tot i que també a la policia judicial, com veurem– per a exercir les seves funcions, ja sigui en condicions específicament assenyalades en la llei (l'anomenada «oportunitat reglada»), ja sigui de manera més àmplia.

La vigència del principi d'oportunitat permet així, a títol d'hipòtesi, que es persegueixin o no conductes aparentment delictives, que no es formulï i/o se sostingui l'acusació o que s'acordin amb les parts els diferents elements de l'acció penal o la imposició de la pena.

De totes elles en el nostre ordenament n'hi ha alguna mostra: la falta d'existència d'autor conegut (una de les finalitats de la investigació) determina que el MF pugui decretar el sobreseïment provisional –art. 779,1 LECrim, i que la policia judicial pugui deixar de remetre els atestats sense autor conegut, amb algunes excepcions (art. 284, 2 LECrim). Més clarament encara, en els judicis per delictes lleus, la petició del MF implica el sobreseïment quan hi concorrin els pressupòsits següents: a) el delictes lleu denunciat sigui d'escassa gravetat davant la naturalesa del fet, les seves circumstàncies i les personals de l'autor i b) no hi hagi interès públic rellevant en la persecució del fet (art. 963 i 964,2,a LECrim). I, el **procediment per decret** permet –amb una clara determinació legal dels seus pressupòsits i límits del seu àmbit objectiu d'aplicació– que el MF efectui una proposta d'acceptació i conversió de la sancionadora en una sentència ferma (art. 803 bis a LECrim).

3) L'anomenat «principi de consens»

A partir de la reforma efectuada per la LO 7/1988 –que va introduir el procediment abreujat–, es va començar a utilitzar l'expressió *principi de consens* per a referir-se a la forma d'acabament del procés penal mitjançant un acord "de conformitat" entre parts acusadores i investigat.

Aplicar fórmules de consens al procés penal és tan sols una opció de política legislativa. No hi ha cap mandat ni prohibició constitucional sobre això. Hi ha, això sí, fórmules més o menys adequades al sistema processal i garanties que no s'han de defugir. I també hi ha mecanismes que equilibren les diferents opcions de política criminal que s'adopten a l'hora de construir el sistema processal penal a cada país.

Els mecanismes de consens són una de les possibles opcions per a procurar un procés penal més ràpid. No és l'únic. Juntament amb aquesta s'ha optat en països com Portugal, Itàlia o Alemanya pel monitori penal o la concessió d'àmbits de discrecionalitat que permetin a l'òrgan acusador oficial exercir o no l'acció penal o prescindir de la fase instructora perquè és innecessària.

Es pot acceptar l'ús d'aquests mecanismes, però no sense admetre simultàniament que impliquen la renúncia a importants drets, com el de defensa, expressió, al seu torn, de rellevants garanties, i acceptar que comporten la minva inevitable de tot efecte de prevenció general. Paral·lelament, tota solució "de conformitat" implica una aplicació desigual de la manifestació de l'autonomia de la voluntat, per part del fiscal i de l'investigat. En aquest sentit adquireix una rellevància singular la garantia judicial sobre si aquesta manifestació és lliure i amb coneixement efectiu de les conseqüències que comporta (vegeu l'art. 787.4 LECrim).

L'aplicació d'aquest principi, si bé d'una banda contribueix a una simplificació i acceleració notable dels processos penals, és, al seu torn, i d'altra banda, font d'algunes reflexions

crítiques pel que fa a l'enervació del principi de legalitat (no garantir els efectes inherents als avantatges de la vigència del principi de legalitat), és a dir, la igualtat davant la llei (un mateix fet delictiu pot ser objecte de conformitats amb un contingut diferent), la seguretat jurídica i la prevenció general (uns mateixos fets delictius poden tenir un resultat processal penal ben diferent i de contingut no previsible).

D'altra banda, en incorporar el mecanisme de la negociació a qüestions penals (la naturalesa de les quals justifica, per exemple, que un òrgan com el MF tingui encomanat l'exercici oficial de l'acció penal), s'oblida o es deixa de banda, no solament la naturalesa indisponible del *ius puniendi*, sinó també la diferent posició de les parts negociadores: MF, altres acusadors, víctima i presumpte delinqüent.

4) És imparabile la incorporació de diferents variants del principi d'oportunitat, de la mateixa manera que les solucions consensuades «han arribat per quedar-s'hi». Davant aquest fet incontestable no ens podem deixar de plantejar algunes qüestions, si més no en síntesi.

Admetent la necessitat de limitar ocasionalment una subjecció absolutament estricta al principi de legalitat o de determinades opcions de política criminal, la naturalesa del procés penal i els objectius als quals serveix, com també les garanties constitucionals assumides per l'Estat en aquesta matèria, han d'obligar a un equilibri contrastat que impedeixi traslladar al nostre model l'afirmació d'algun autor nord-americà: que la renúncia a les garanties de molts permet que en gaudeixin pocs (M. Galanter)

3.2.3. Principis d'aportació de part i d'investigació d'ofici

El principi d'aportació de part i el seu contrari, el d'investigació d'ofici, són principis l'aplicació dels quals és paral·lela a la dels principis dispositiu i d'oficialitat, respectivament.

D'acord amb els dos primers de cada parell (dispositiu - aportació de part) les parts inicien i delimiten l'objecte del procés, però a més els correspon introduir els fets, corren amb la càrrega de provar-los i poden / han de sol·licitar la pràctica dels mitjans probatoris que considerin necessaris a aquest efecte.

D'acord amb el principi d'oficialitat i la investigació d'ofici, és el jutge (o un altre òrgan oficial) qui introdueix els fets, delimita l'objecte del procés i determina els mitjans probatoris i la seva pràctica.

En la fase d'instrucció, correspon al jutge, sota la inspecció directa del fiscal, la introducció del material de fet (art. 306 LECrim), per mitjà de qualsevol de les diligències que regula la LECrim. Avui en dia, aquesta situació va variant de manera substancial, singularment en el procediment abreujat, però també en el judici ràpid, com a tendència generalitzada en què la policia duu a terme una sèrie d'actuacions de prevenció, i, fins i tot, com s'ha dit, arriba a conservar l'atestat i no l'envia al Ministeri Fiscal ni a l'autoritat judicial, quan no hi ha un autor conegut, excepte en els delictes contra la vida, la integritat física, contra la llibertat i indemnitat sexuals o els relacionats amb la corrupció, o, quan

s'hagi practicat qualsevol diligència després de transcorregudes 72 hores des de l'obertura de l'atestat i hagi tingut algun resultat, o que el MF o l'autoritat judicial sol·licitin la remissió (art. 284 LECrim).

Llevat d'aquest supòsit –i les seves excepcions– en cap cas els funcionaris de la policia judicial no poden deixar transcórrer més de 24 hores sense informar l'autoritat judicial o el MF de les diligències practicades, excepte supòsits de força major (art. 295 LECrim).

Juntament amb aquest, correspon practicar les "primeres diligències" a qualsevol autoritat judicial a la qual es transmeti la *notitia criminis* (art. 13, 307 i 499 LECrim), i a la policia judicial, que ha de dur a terme les anomenades diligències de prevenció (art. 282 i 295 LECrim) o els actes investigadors que preveu l'article 28 RD 769/1987, de 19 de juny.

Per la seva part, el MF pot ordenar la pràctica de qualsevol acte d'investigació, sempre que no sigui limitador de drets fonamentals i el jutge no hagi assumit la instrucció (art. 5.2 EOMF –Llei 50/1981, de 30 de desembre–); practicar ell mateix o ordenar a la policia que practiqui les diligències que consideri pertinents per a investigar el delictes o la persona del delinqüent; decretar l'arxivament, comunicant-ho al perjudicat o ofès, i fer comparèixer davant seu qualsevol persona en els termes establerts per a la citació judicial (art. 773.2.I i II LECrim).

En la fase de judici oral, la vigència del principi acusatori imposa l'aportació de part. Els fets són els que estableixin les parts en els seus escrits d'acusació, amb una important limitació, que han d'haver estat determinats en el sumari o instrucció, única manera d'evitar acusacions sorprenents (art. 650.1 i 781.1.II i III LECrim).

Quant a l'activitat probatòria, en els mateixos escrits de qualificació i defensa es proposen les proves de què intenta valer-se cada part (art. 656 i 728 LECrim.). D'acord amb aquesta facultat, tradicionalment s'ha destacat com a característica pròpia del procés penal i de les tan repetides finalitats específiques d'aquest (entre les quals la cerca de la veritat material: art. 701.VI i 726 LECrim), la possibilitat que exceptuï el principi d'aportació de part, mitjançant la facultat del jutge de proposar nous mitjans de prova, d'acord amb l'article 729.2 LECrim.

3.3. Principis inherents a un sistema acusatori

La configuració d'un procés d'acord amb els principis exposats fins ara es podria conformar tant en un sistema acusatori com en un d'inquisitiu, i de fet històricament s'ha anat alternant d'una manera o l'altra. Tanmateix, la configuració progressiva del procés com a garantia, ja des de la Llei d'enjudiciament criminal de 1882 (vegeu-ne l'exposició de motius) i la decisiva influència de la Constitució i de la jurisprudència constitucional esmentada, condueixen ine-

xorablement a l'adopció d'un sistema acusatori, ja que és l'únic que incorpora la vigència de principis propis d'un estat de dret: igualtat de les parts, audiència o contradicció, principi acusatori i dret de defensa en la seva màxima extensió. Els únics que en realitat corresponen a la idea de procés.

Convé diferenciar, així, entre un "sistema" acusatori, que comprèn la plena vigència dels principis i drets assenyalats, i el "principi" acusatori, que ceneix el seu contingut a la necessitat que hi hagi acusació i que qui acusi no jutgi, la qual cosa en termes del procés implica conèixer de l'acusació formulada, l'existència de correlació entre acusació i sentència, i la prohibició de *reformatio in peius*.

3.3.1. Principi d'igualtat

La igualtat entre les parts és essencial a la configuració triangular del sistema acusatori, en què dues parts iguals contendeixen davant un jutge imparcial.

El principi d'igualtat no s'esmenta expressament en l'article 24 CE, ni el TC l'entén inclòs en l'article 14 CE, sinó que sosté que s'ha de connectar amb el dret a la tutela efectiva, el dret de defensa i fins i tot amb el dret a un procés amb totes les garanties (és a dir, l'incardina a l'article 24 CE).

Com passa amb altres principis, la vigència d'aquest admet modulacions en les diferents fases del procés. En la fase instructora, la LECrim partia en la seva concepció originària d'una desigualtat patent, provocada pel presumpte criminal i de la qual ell era considerat com a únic responsable (vegeu-ne l'exposició de motius). En l'actualitat, la creixent incorporació del dret de defensa i de la contradicció en aquesta fase va diluint aquesta idea primitiva, i augmenta la igualtat entre les parts acusadores i l'acusada, a partir del moment en què aquesta última adquireix la condició de part.

Aquesta última circumstància aprofundeix en la rellevància de l'"adquisició de la condició d'investigat". La llei regula, en aquest sentit, l'obligatorietat de la defensa tècnica a partir del moment en què s'imputi el delicte a una persona (art. 118 LECrim); el dret del detingut i del pres provisional a comunicar-se amb el seu advocat (art. 523 LECrim); la possibilitat d'instar diligències d'investigació en el seu descàrrec (art. 302 LECrim), o l'assistència a la pràctica de determinats actes d'investigació (art. 333, 569 i 584 LECrim). La reforma de la LECrim (2002) recull aquests mandats en els articles 767 (assistència lletrada des de la detenció o la imputació) i 775 (informació dels fets que s'imputen i entrevista prèvia de l'investigat amb el seu lletrat abans de declarar davant del jutge d'instrucció).

Malgrat la tendència equiparadora entre les parts processals en la fase instructora, aquesta línia no es manté respecte de les parts acusadores entre si. Les últimes reformes de la LECrim i, més encara, la jurisprudència constitucional més recent, justifiquen la desigualtat de les diferents parts acusadores, que es tradueix en una "millor" posició del MF respecte dels particulars.

Una mostra aclaridora d'allò que s'ha dit es troba en la vigent redacció de l'article 780.2 i 3 LECrim, que atorga facultats ben diferents del MF i de la resta de parts acusadores, i consagra així una evident diferència de tracte.

Una altra mostra de tracte divers és l'atorgat a l'acusador oficial i a l'acusat a l'hora de presentar els seus respectius escrits d'acusació i de defensa.

En la fase de judici oral, al contrari, la igualtat s'ha de respectar escrupolosament, tant entre part la acusadora i l'acusada, com entre les diferents parts acusadores. Així, per exemple, el requeriment a l'acusació i la defensa que ratifiquin o modifiquin les seves conclusions (art. 788.3 LECrim).

3.3.2. Principi d'audiència o contradicció

El principi d'audiència o contradicció, resumit en la frase "ningú no pot ser condemnat sense ser escoltat i vençut en el judici", constitueix un dels grans avenços en l'eradicació d'una justícia primària o inquisitorial. També s'anomena *principi de contradicció*.

Aquest principi ha passat de tenir una vigència clarament diferenciada en les dues fases esmentades del procés penal (d'investigació i d'enjudiciament) a una situació com l'actual, en què –com passa amb el d'igualtat– la seva aplicació en una i l'altra és tendencialment equiparable.

Si abans prevalia la idea que el delinqüent "es posava al capdavant", quan havia comès el delicte i davant la seva eventual "fuga de la justícia"; la clara incidència de la Constitució i de la doctrina emanada del seu intèrpret quant al dret de defensa i sobretot a la interdicció de tota indefensió han conduït un marge d'aplicació cada vegada més ampli dels dos principis, i singularment del d'audiència.

Durant la *instrucció*, que compleix una funció d'investigació i preparatòria del judici, la necessitat, d'una banda, que les actuacions arribin a bon port, i compensin allò de posar-se al "capdavant," condueixen que aquestes es desenvolupin *inaudita parte*, i que la rebel·lia de l'investigat no les suspengui (art. 841 LECrim). No obstant això, la influència d'aquella doctrina –amb vista a preservar al màxim el dret de defensa, també en la fase d'instrucció– origina el deure per a l'òrgan jurisdiccional d'informar sobre l'adquisició de la condició d'investigat (STC 186/1990).

El principi d'audiència regeix en tota la seva plenitud en la fase d'enjudiciament o de judici oral. Aquesta no es pot iniciar sense l'existència d'un acusat, que a més estigui a disposició de l'òrgan enjudiciador (art. 786

LECrim). En cas de declaració de rebel·lia, el judici s'ha de suspendre (art. 841 en relació amb l'art. 784.4 LECrim). La malaltia de l'investigat és causa de suspensió i fins i tot d'interrupció del judici (art. 746.5 LECrim).

Només es preveuen dues excepcions a la regla que impedeix dictar sentència en absència de l'acusat. La primera és la que preveu l'article 786.1.II LECrim, d'acord amb la qual, si es compleixen determinats requisits –entre aquests que la pena sol·licitada no pot excedir els dos anys de privació de llibertat–pot tenir lloc el judici en absència de l'acusat.

La segona estén la possibilitat d'enjudiciament en rebel·lia al judici de delictes lleus per als supòsits de l'article 962 LECrim, és a dir, per als delictes lleus que permeten el judici immediat al mateix jutjat de guàrdia (art. 963 LECrim). I passa el mateix en els casos de l'article 964, en què també es produeix un enjudiciament immediat en la guàrdia. En aquests casos, de judici en la guàrdia, s'hi detalla la manera de dur a terme les citacions, com a garantia davant indefensions eventuais (art. 962.4 i art. 964.3, tots dos de la LECrim).

Fora d'aquestes excepcions, la necessitat de presència de l'acusat determina la recerca mitjançant una requisitòria de l'acusat que no es trobi a disposició del jutjat, i si en finalitzar el termini que aquesta fixa no és trobat o no hi compareix, ha de ser declarat en rebel·lia i el procés se suspèn.

Davant la qüestió de si el rebel es pot personar en el sumari en defensa dels seus drets, el Tribunal Constitucional exigeix la compareixença personal del declarat rebel.

En la fase de preparació del judici oral, l'article 780.2 LECrim reforça la necessitat de contradicció i el dret de defensa, ja que exigeix de manera expressa el trasllat de les actuacions a l'investigat, una vegada s'han practicat les diligències indispensables que van sol·licitar les parts acusadores.

L'exigència de contradicció té una altra manifestació important en relació amb les possibles modificacions del debat en la fase de judici oral. La congruència i el principi acusatori en el procés penal limiten, d'una banda, la resolució judicial al marc de l'acció penal (el subjecte i els fets que van ser objecte d'acusació) i, de l'altra, impedeixen que el jutge s'excedeixi en el seu judici més enllà del que va ser objecte d'acusació (una de les facetes de la incongruència), ja que altrament es convertiria en acusador. El principi d'audiència, per la seva part, cobreix l'important camp de les qüestions que, sense afectar l'objecte del procés, perquè poden ser modificades, exigeixen del jutge que siguin sotmeses al coneixement de l'altra part per a la seva contradicció.

3.3.3. Principi acusatori

Aquest principi, tan freqüent com incorrectament esmentat, es resumeix en una idea, important, però ben simple: "no hi ha procés sense acusació". I això, ben pensat, comprèn que "qui acusa no pot jutjar". Amb aquesta última matisació s'incideix més en l'àmbit de la imparcialitat del jutge, sense que això permeti entendre que el dret al jutge imparcial obté tutela constitucional per mitjà de l'al·legació de vulneració del principi acusatori.

Sentències relacionades

STC 87/1984 i 149/1986.

Nota

Art. 780.2.III LECrim.

En la configuració jurisprudencial de l'article 24 CE, la imparcialitat –objectiva i subjectiva– s'insereix en el "dret a un procés amb totes les garanties", en la forma com ho entenen l'article 6 CEDH i tota la jurisprudència del TEDH sobre aquest.

Com hem assenyalat més amunt, el joc del principi acusatori inclou tres aspectes:

Necessitat de l'existència d'una acusació

L'acusació és un pressupòsit del judici i de la condemna. Això exigeix, en primer terme, el coneixement previ de l'acusació formulada. I, en segon lloc, inclou un doble àmbit: de contingut, quan l'acusació és l'objecte del procés, i per això els seus límits marquen l'existència i l'amplitud d'aquesta (correlació entre acusació i sentència), i de forma, en la mesura que aquesta acusació s'ha de comunicar al subjecte passiu en els termes que marca cada procés.

Tornant al contingut, l'acusació, a més del fet que l'acusat l'ha de conèixer, ha d'existir ineludiblement per a poder obrir la fase enjudiciadora i ha de ser sostinguda al llarg d'aquesta per un òrgan diferent de l'enjudiciador. Des d'aquesta perspectiva, l'òrgan jutjador veu circumscrit l'àmbit del seu coneixement i decisió al marc estricte –subjecte i fets– que delimita l'acció, és a dir, la seva sentència ha de ser congruent, la qual cosa en termes del procés penal es denomina correlació entre acusació i sentència.

Correlació entre acusació i sentència (la congruència en el procés penal)

La sentència no pot condemnar per un fet punible diferent del que va ser objecte de l'acusació, ni un subjecte diferent d'aquell que va ser investigat i posteriorment acusat, segons la delimitació formal de l'acusació en els escrits de qualificació o acusació.

A reserva de totes les precisions i ampliacions que s'efectuaran en les lliçons dedicades a l'objecte del procés, la congruència o la cosa jutjada, es pot assenyalar únicament que els dos aspectes qüestionats pel que fa a aquest aspecte són:

- 1) La incidència que la qualificació jurídica dels fets tingui en l'objecte del procés, integrant-lo o no.
- 2) La necessitat que tota modificació de la qualificació jurídica –fins i tot entenent, com creiem, que no es modifica l'acció penal– s'ha de sotmetre, en tot cas, a la contradicció de les parts.

Sentències relacionades

Cas Piersak, d'1.10.1982; cas de Cubber, de 26.10.1984; cas Delcourt, de 17.1.1970, i cas Hauschildt, de 24.5.1989. Vegeu també STC 145/1988, 164/1988, 11/1989 i 98/1989, i moltes altres de posteriors.

Lectura complementària

Quant a això, vegeu els apartats 3 i 4 de l'article 788 LE-Crim.

La prohibició de *reformatio in peius*

La necessitat d'una acusació s'estén a les diferents instàncies, sense que es pugui apreciar que l'existent en la primera serveixi a aquest efecte; s'exigeix així, també, la formulació d'acusació en aquesta segona instància, oberta per mitjà del recurs d'apel·lació.

Mitjançant aquesta acusació es delimita l'objecte del coneixement del jutge d'apel·lació, sense que aquest jutge pugui incórrer en una reforma peyorativa. En termes del mateix Tribunal Constitucional, la prohibició que ens ocupa "constitueix un principi general del dret processal que parteix del dret a la tutela judicial efectiva que reconeix l'article 24 CE, per mitjà del règim de garanties legals dels recursos, i en tot cas, de la prohibició d'indefensió".

En sentit contrari, no es produeix *reformatio in peius* quan hi ha la pretensió de signe contrari, exercida per les parts, dirigida a obtenir el resultat peyoratiu o quan el mateix resultat perjudicial és legitimat per l'aplicació de normes d'ordre públic.

Sentències relacionades

STC 54/1985, 177/1989 i 40/1990, entre d'altres.

4. Principis del procediment. Drets i garanties constitucionals

Tot seguit, ens ocuparem dels principis de procediment.

4.1. Principis del procediment

En aquest apartat s'inclouen els principis que, tot i afectar prioritàriament la forma que adopti el procediment o alguna de les seves fases (oral o escrita, amb immediatesa o no, amb publicitat o sense), no són, com els anteriors, essencials o generadors de característiques intrínseques o nuclears del procés.

Aquests principis estan connexos entre si, de manera que la subjecció a un sol portar la d'un altre i viceversa. Així, un procés oral exigirà immediatesa i concentració, i en comportarà la publicitat. Mentre que un procés escrit afavoreix l'absència d'immediatesa, no exigeix la concentració i és perfectament compatible amb la falta de publicitat.

4.1.1. Oralitat i escriptura

S'entén per oralitat la forma procedimental que implica fonamentar la resolució judicial únicament en el material aportat per les parts per mitjà de la paraula parlada, i especialment en la prova desenvolupada oralment davant l'òrgan judicial. El principi d'escriptura, per contra, informa d'un procés en què la resolució es fonamenta en les dades deduïdes o al·legades per les parts per escrit.

Som davant un procés oral quan es desenvolupa i acaba amb una vista oral en què el jutge pren contacte directe amb les proves personals i amb les parts, encara que aquesta audiència hagi estat preparada per actes escrits.

És escrit quan les actuacions determinants són escrites, i les orals, si n'hi ha, tenen un caràcter absolutament accessori.

Avui en dia, no obstant això, no hi ha un procediment que sigui radicalment oral o escrit, de manera que la configuració procedimental a aquests efectes acaba per ser una qüestió de preeminència, més que d'opció.

Descendent ja a un pla concret, l'article 120.2 CE incorpora l'oralitat al marc constitucional, especialment en el procés penal ("el procediment és predominantment oral, sobretot en matèria criminal"). Aquesta menció, tanmateix, no és imperativa, de manera que no s'oposa al precepte constitucional l'establiment d'una fase o de determinats actes inspirats en el principi de

l'escriptura: així, per exemple, els escrits de qualificacions (art. 650 i 732.2 LECrim) o els articles de pronunciament previ (art. 668 LECrim), o el règim de la prova documental dissenyat per l'article 726 LECrim.

Aquesta regla general presenta una excepció expressa, **de celebració de les sessions de judici a porta tancada**, quan ho exigeixin raons de seguretat o ordre públic, o la protecció adequada dels drets fonamentals dels intervinents, en particular, el dret a la intimitat de la víctima, el respecte degut a aquesta o a la seva família, o sigui necessari per a evitar a les víctimes perjudicis rellevants (art. 681 LECrim). Aquesta restricció no s'aplica al MF, als encausats, a l'acusador privat, a l'actor civil i als respectius defensors, excepte si es tracta de la declaració d'una víctima menor d'edat o amb discapacitat o necessitats de protecció especial (art. 681,1 if i 707,2, tots dos de la LECrim).

Més determinant per a la vigència del principi d'oralitat és la seva adequació, ja que va acompanyat de la d'altres principis que són la seva conseqüència: la immediatesa, el de concentració i el de publicitat.

4.1.2. Mediatització i immediatesa. Concentració

El principi d'immediatesa és conseqüència del triple fonament del procés liberal que va sorgir com a reacció al sistema de justícia secreta (publicitat, oralitat i judici per jurats). El judici s'ha de fer oralment perquè qualsevol el pugui veure, escoltar i entendre, i per tant, els jutges només poden accedir a una prova practicada davant seu.

Segons el principi d'immediatesa, i el d'oralitat al qual lògicament acompanya, el jutge que resolgui el procés ha d'haver assistit a la pràctica de les proves "amb immediatesa", apreciand les declaracions i observant directament els altres mitjans de prova.

El Tribunal Constitucional s'ha referit a la seva importància en sengles sentències: STC 31/198 i 64/1993, entre les fonamentals a aquest efecte.

Judici oral

En el procés penal, sobretot en la fase oral, impera la immediatesa (art. 701 i 734 a 739 LECrim). L'activitat probatòria i els informes s'han de dur a terme davant el tribunal (art. 688.2 i 683 LECrim). La sentència s'ha de dictar immediatament després que hagi tingut lloc el judici (art. 149 LECrim) en tres dies si es tracta de delictes i el mateix dia si és un delictes lleu (art. 741 i 203 LECrim). A més, en cas de suspensió dilatada del judici (art. 746.4 i 5), s'ha de declarar la nul·litat del judici i iniciar una altra vegada el judici oral (art. 749 LECrim).

En la fase instructora, tanmateix, en part perquè almenys teòricament no hi ha cap fase probatòria, i perquè en tot cas qui instrueix no jutjarà posteriorment, la immediatesa no té la rellevància que presenta en la fase enjudiciadora, i hi actuen l'escriptura i la mediatització sense més dificultats.

Principi d'immediatesa

El principi d'immediatesa és, així mateix, la conseqüència necessària d'eliminar la prova taxada, que impera en l'antic procés secret.

A aquests efectes s'ha de recordar la freqüència amb què determinades activitats, originàriament instructores, esdevenen posteriorment proves preconstituïdes, cosa que origina la necessitat d'integrar aquest principi a aquella actuació, normalment realitzada en absència de l'òrgan judicial, o en tot cas del que després ha de resoldre.

Nota

Així es preveu, a títol d'exemple, en el cas de la prova testifical en els art. 777.2 i 797.2 LECrim.

Es reconeixen casos d'excepció a la vigència del principi –o potser millor, supòsits en què l'absència d'immediatesa s'ha de ser contrapesar amb altres garanties– en els casos següents: el testimoni d'algú mort o desaparegut (precisament el que preveuen els articles 777.2 i 797.2 LECrim esmentats); prescindir de la compareixença de pèrits pertanyents a organismes oficials, com es preveu en el procediment abreujat, o el testimoni de referència (art. 710 LECrim).

L'absència d'immediatesa constitueix un obstacle a l'hora d'articular l'anomenada "doble instància" en el procés penal, entre d'altres aspectes, que tornarem a tractar en parlar d'aquest tema específic en la lliçó següent, per la dificultat del jutge d'apel·lació per a complir els principis d'oralitat i immediatesa a l'hora de resoldre determinades proves practicades en primera instància, per a la qual, com en el cas de la testifical o la confessió, la immediatesa és ineludible.

4.1.3. Publicitat i secret

La publicitat fa referència a la possibilitat que les actuacions siguin presenciades per la societat, en general, i pel públic assistent, en particular, mitjançant la coneguda *audiència pública*.

Una qüestió diferent és l'anomenada *publicitat interna*, que es refereix a les parts en el procés, i l'estudi de la qual correspon a l'anàlisi del dret de defensa i de la prohibició d'indefensió.

El dret a un procés públic té una projecció més àmplia que les parts, i també s'estén a tercers.

Aquest principi està actualment constitucionalitzat en els articles 24.2 i 120 de la Norma fonamental i els articles 14.1 PIDCP i 6.1 CEDH.

El dret a un procés públic

El Tribunal Constitucional destaca la importància d'aquest principi en consideració a la seva doble finalitat: "D'una banda, protegir les parts d'una justícia sostreta al control públic, i de l'altra, mantenir la confiança de la comunitat en els tribunals. En tots dos sentits aquest principi constitueix una de les bases del procés adequat i un dels pilars de l'estat de dret" (STC 96/1987).

També es pot examinar la principal doctrina que emana del TEDH en els casos següents: *Le Compte, Van Leuven i De Meyere*, de 28 de juny de 1981; *Albert i Le Compte*, de 10 de febrer de 1983; *Pretto*, de 8 de desembre de 1983, i *Axen*, de 10 de desembre de 1983.

Per a garantir precisament la publicitat externa, l'aplicació d'aquest principi presenta una intensitat diferent en les dues fases del procés penal.

En la fase d'investigació preval el secret de les actuacions (art. 301 LECrim), encara que significativament pal·liada respecte de les parts personades i les diligències que es practiquin una vegada adquireixin aquesta condició, llevat que el sumari es declari secret (art. 302 LECrim i 234 LOPJ).

En el judici oral, l'exigència de publicitat és absoluta, i la seva infracció constitueix un motiu de nul·litat absoluta d'acord amb l'article 681.1r. LECrim i l'article 238 LOPJ. En aquest sentit, cal veure la relació dels articles 299.2 i 234.2 de la modificada LOPJ (LO 19/2003, de 23 de desembre, de modificació de la LOPJ).

Les escasses excepcions que preveu la LECrim (art. 680.2, 684 i 686-687) confirmen la regla general, i, a més, pel fet de tenir aquest caràcter, s'han de resoldre mitjançant una resolució motivada, de conformitat amb l'article 232.2 LOPJ, que al·ludeixi de manera expressa als motius que justifiquen l'exclusió de la publicitat.

No obstant això, en aquesta configuració general incideixen una sèrie de qüestions que en matisen l'extensió i el contingut, ja sigui per necessitats de la investigació, ja sigui per a atendre raons d'ordre públic, la protecció adequada dels drets fonamentals dels intervinents i especialment de les víctimes, ja sigui per la necessitat de cohonestar el dret a la lliure comunicació d'una informació veraç amb altres drets fonamentals. Es tracta del secret del sumari, la celebració del judici «a porta tancada» i les freqüents tensions entre la necessitat de limitar la publicitat i el dret a la informació dels mitjans de comunicació.

Secret del sumari

Les diligències del sumari són reservades no tenen caràcter públic fins que s'obre el judici oral, amb les excepcions que estableix la Llei d'enjudiciament criminal.

L'advocat o procurador, o qualsevol de les parts que reveli indegudament el contingut del sumari, serà corregit amb una multa de 500 a 10.000 euros en els termes de l'article 301 LECrim.

Tot això sense perjudici de la possibilitat que, a sol·licitud del MF o de la víctima, el jutge adopti les mesures restrictives de la publicitat que assenyala l'art.681,2 LECrim i a les quals es fa referència en l'apartat següent.

La doctrina del Tribunal Constitucional sobre el secret i les mesures restrictives de la publicitat es recull, entre altres, a les SSTC 13/1985, 176/1988 i 18/1999. El secret del sumari també marca una excepció per al reconeixement del dret a l'expedient (Directiva 2012/13/UE relativa al dret a la informació en els processos penals).

Celebració del judici a porta tancada

El jutge ha de decretar la celebració de tots o d'alguns dels actes o sessions del judici a porta tancada, en consideració a raons de seguretat i ordre públic o la protecció adequada dels drets fonamentals dels intervinents, en particular el dret a la intimitat de la víctima, el respecte degut a aquesta o a la seva família, o quan sigui necessari per a evitar a les víctimes perjudicis rellevants, que, altrament, podrien derivar del desenvolupament del procés (art. 681,1 LECrim).

La restricció no afecta el MF, les persones lesionades pel delictes, els encausats, l'acusador privat, l'actor civil i els respectius defensors, sense perjudici del testimoni que preveu l'art. 707 LECrim (menors, discapacitats o víctimes quan de la seva avaluació derivi la necessitat) (art. 681,1 if LECrim).

La resolució s'acordarà d'ofici o a instàncies de part i amb l'audiència prèvia a aquestes.

El president del tribunal ha d'autoritzar la presència de persones que acreditin un interès especial en la causa.

4.1.4. Intervenció dels mitjans de comunicació

El TC ha entès inclosa en els articles 14.1 PIDCP i 6 CEDH la possibilitat que els mitjans de comunicació projectin a l'exterior els judicis, més enllà del cercle de les persones que hi són presents (STC 30/1982, 13/1985, 128/1988 i 66/2001).

El dret a la lliure comunicació d'una informació veraç no és absolut. Juntament amb la possibilitat de decretar el secret del sumari, hi ha altres límits.

1) Així, la limitació a la lliure informació dels mitjans quan atemptin contra la necessitat que la detenció, la presó provisional i els trasllats posteriors es practiquin assegurant el respecte al dret a l'honor, la intimitat i la imatge del detingut (art. 520,1 LECrim).

I, d'altra banda, la protecció de la víctima i dels seus familiars permet al jutge adoptar una sèrie de mesures: a) prohibir la divulgació o publicació d'informació relativa a la identitat de la víctima, de dades que puguin facilitar-ne la identificació de manera directa o indirecta, o de les circumstàncies personals que hagin estat valorades per a resoldre sobre les seves necessitats de protecció; b) prohibir l'obtenció, divulgació o publicació d'imatges de la víctima o els seus familiars. Prohibició absoluta en el cas de víctimes menors d'edat o víctimes amb discapacitat necessitades de protecció especial quant a les dades que puguin facilitar la seva identificació directa o indirecta, o de circumstàncies personals que hagin estat valorades per a resoldre sobre les seves necessitats de protecció, l'obtenció o divulgació d'imatges seves o dels seus familiars (art. 681,2 i 3 LECrim).

2) Restricció d'accés als mitjans de comunicació

La norma assistència dels mitjans de comunicació a les sessions del judici oral, i l'enregistrament de totes o alguna de les audiències es pot restringir quan sigui imprescindible per a preservar l'ordre de les sessions i els drets fonamentals de les parts i dels altres intervinents, especialment si es tracta de la intimitat de les víctimes, el respecte degut a aquesta o a la seva família o la necessitat d'evitar perjudicis rellevants que, altrament, podrien derivar del desenvolupament ordinari del procés.

La restricció consisteix a: a) prohibir que es gravi el so o la imatge en la pràctica de determinades proves, diligències o actuacions que es puguin difondre; b) prohibir que es prenguin i es difonguin imatges d'alguna persona o d'algunes persones que intervinguin en el procés, o c) prohibir que es faciliti la identitat de les víctimes, dels testimonis o perits de qualsevol altra persona que intervingui en el procés (art. 682 LECrim).

4.2. Drets i garanties constitucionals

Amb un tractament desigual i ineludiblement limitat s'inclouen en aquest apartat diferents drets i garanties, derivats de la Constitució, que tenen una rellevància singular per a la configuració del procés penal.

Alguns, com el dret de defensa o, dins d'aquest, el dret a conèixer l'acusació formulada, es podrien examinar, des d'un altre punt de vista, com a principis inherents a un sistema acusatori. I passa el mateix amb la presumpció d'innocència o el dret a una revisió de la condemna penal condemnatòria – mal anomenada doble instància penal– que es pot estudiar des de la perspectiva del dret als recursos o de la del dret d'accés a la jurisdicció.

4.2.1. El dret de defensa i les seves garanties

Des d'una perspectiva àmplia, la prohibició d'indefensió, que és la que preveu la Constitució (art. 24.1), és la formulació negativa del dret de defensa. En aquest últim s'inclouen altres drets el respecte dels quals és ineludible per a salvaguardar el dret de defensa sense generar indefensió (dret a conèixer l'acusació formulada, dret a no declarar contra si mateix i a no declarar-se culpable, dret a la defensa i a l'assistència de lletrat i dret a utilitzar tots els mitjans pertinents per a la defensa), i que són els que centraran la nostra atenció després d'una breu menció al concepte i la configuració constitucional de la prohibició d'indefensió.

Al mandat de l'esmentat article 24 s'uneix avui la ja esmentada transposició en l'ordenament intern de la Directiva 2013/48/UE sobre el dret a l'assistència d'un lletrat en els processos penals i en els procediments relatius a l'ordre de detenció europea i sobre el dret que s'informi un tercer en el moment de la

privació de llibertat i a comunicar-se amb tercers i amb autoritats consulars durant la privació de llibertat. A aquest efecte es modifiquen els articles 118 (dret de defensa en la instrucció), 509, 520 i 527, tots de la LECrim.

4.2.2. La prohibició d'indefensió

La indefensió ha de ser "constitucionalment rellevant", és a dir, ha de presentar uns trets bàsics en els quals han de concórrer els elements següents:

- 1) Que s'hagi infringit una norma processal (requisit necessari però no suficient, STC 13/1981 i 18/1983).
- 2) Que hi hagi privació o limitació d'oportunitats de defensa, entenent com a tals les consistents a realitzar al·legacions o a proposar i practicar proves.
- 3) Que la indefensió no sigui imputable a qui la pateix, de manera que la prova de la indefensió és a càrrec de qui la sofreix; així mateix, s'ha de determinar en cada cas el grau de diligència exigible al justiciable o al seu advocat o procurador.
- 4) Que la privació o limitació de la defensa no hagi quedat posteriorment esmenada.
- 5) Que es posi de manifest no solament la limitació o privació, sinó a més el contingut que hagi tingut, és a dir, que es demostrï la indefensió material.
- 6) Que la privació o limitació hagi tingut incidència efectiva en la decisió.

4.2.3. Dret a ser informat de l'acusació formulada

Previst expressament en l'article 24.2 CE, el contingut del dret és divers en la fase instructora i en la del judici oral.

En la fase d'instrucció es projecta sobre el fet punible del qual se'l considera autor amb totes les seves circumstàncies i dels drets que l'assisteixen (art. 2, 118 i 520 LECrim). I en la de judici oral ho fa respecte de l'acusació formal, per mitjà dels escrits de qualificacions provisionals o d'acusació, en primer terme, i dels de conclusions definitives, els quals s'han de traslladar al titular, després, i se'ls hi ha de fer conèixer, amb prou temps per a articular la seva defensa (art. 652 i 784.1 LECrim).

Juntament amb aquest contingut essencial del dret, es preveuen diferents manifestacions externes, que constitueixen en definitiva requisits formals que s'han d'observar. Es tracta de les següents:

Sentències relacionades

Cfr. STC 135/1989 i 100/1996, entre d'altres.

1) La formulació de l'acusació ha de ser explícita i efectiva (STC 163/1986, 168/1990, 47/1991 i 100/1992; més recentment STC 19/2000, 118/2001).

2) S'ha de consignar en diversos escrits segons el procés de què es tracti: conclusions definitives en el procés ordinari per delictes greus (art. 649, 650.1 i 732 LECrim) (STC 44/85 i 135/1989); l'escrit d'acusació en el procediment abreuja (art. 784.1 i 5 LECrim) (STC 186/1990 i 54/1991), o en el mateix acte del judici oral en el judici de delictes lleus, sempre que l'acusat es pugui defensar en el judici esmentat (STC 34/1985, 54/1987, 72/1991, 182/1991, 11/1992 i 56/1994).

3) La Constitució no imposa un mateix grau d'exigència a l'acusació en sentit estricte (la continguda en l'escrit de conclusions o qualificacions definitives) que a la que dona lloc a l'inici d'una investigació o a les seves diverses mesures d'assegurament (STC 20/87 i entre les més completes STC 41/1998).

4) Es prohibeix l'anomenada *inculpació tardana* (STC 100/96, 41/98, 87/2001, 118/2001).

5) La inculpació s'ha de reiterar en cada una de les instàncies (STC 53/1987, 168/1990, 100/1992).

En síntesi, es recorda que la possibilitat d'exercici de defensa contradictòria es comprèn en tres regles:

1) Ningú no pot ser acusat sense que anteriorment hagi estat declarat judicialment investigat (STC 273/ 1993 i 14/1999, i 87/2001).

2) Ningú no pot ser acusat sense que hagi estat escoltat abans de la conclusió de la investigació.

3) No s'ha de sotmetre l'investigat al règim de les declaracions testificals, quan de les diligències practicades es pugui inferir fàcilment que contra ell hi ha sospita, ja que la imputació no es pot retardar més enllà de l'estrictament necessari (STC 18/90, 128/93, 23/93, 277/94, 149/97, 14/99, 19/2000 i 87/2001).

En conclusió, el dret a conèixer l'acusació formulada, com a part del dret de defensa, implica a efectes de la seva vulneració constitucional que la necessitat de donar entrada a l'investigat en el procés des de la seva fase preliminar ho és a efectes d'evitar que es puguin produir en aquesta última situacions materials d'indefensió, és a dir, que la comissió esmentada exigeix una privació rellevant i definitiva de les facultats d'al·legació, pràctica de diligències i contradicció (STC 273/1993 i 87/2001).

4.2.4. Dret a no declarar contra si mateix i a no declarar-se culpable

Recollits així mateix amb caràcter exprés en l'article 24.2 CE, tant un com l'altre –que en realitat constitueixen dues cares d'una mateixa moneda– són garanties o drets instrumentals del dret de defensa genèric.

Sentències relacionades

SSTC 36/1983, 127/1992 i 197/1995.

En consideració a aquests, els òrgans judicials han d'il·lustrar des del primer acte processal que es dirigeixi contra una persona concreta, el seu dret a no prestar declaració en contra seva i a no declarar-se culpable.

Aquesta informació s'ha de fer abans de la presa de declaració, la qual cosa implica, d'una banda, que si s'estava declarant en condició de testimoni (per exemple) i s'adverteix que la seva condició ha de ser la d'investigat, es vulnera el dret de defensa en aquestes dues manifestacions si no se suspèn la declaració i se l'adverteix d'aquests dos drets i de la seva nova condició. Conseqüentment, a més, el que s'hagi declarat prèviament no es pot utilitzar en contra seva.

El dret a guardar silenci i a no declarar contra si mateix es recull a l'article 7 de la Directiva (UE) 2016/343, de 9 de març de 2016, per la qual es reforcen en el procés penal determinats aspectes de la presumpció d'innocència i el dret a estar present en el judici.

El reconeixement d'aquest dret impedeix utilitzar el silenci com a prova en contra seu. No impedeix, però, demanar les proves que puguin obtenir-se legalment mitjançant l'exercici de poders legítimament coercitius i que tinguin existència independent de la voluntat dels sospitosos o acusats. Tampoc resulta incompatible amb el fet de poder prendre en consideració, a la sentència, un comportament cooperador (art. 7.2 i 3 de l'esmentada Directiva).

4.2.5. Dret a l'autodefensa, dret a l'assistència d'un lletrat i dret a un intèrpret

Es tracten seguidament un conjunt de drets, corol·lari imprescindible d'aquell altre de més genèric que serveix de títol a aquest apartat.

L'autodefensa

L'autodefensa al·ludeix al dret a defensar-se un mateix. Previst en els articles 24 CE i 6.3.c) i 14.d) del Conveni europeu per a la protecció dels drets humans i de les llibertats fonamentals (CEDH), ha estat objecte d'una interpretació restrictiva del TC en consideració, precisament, a no limitar el dret de defensa (STC 42/1982, 181/1994 i 29/1995).

En el judici de delictes lleus aquest dret condueix a reconèixer el dret del denunciat a interrogar directament els testimonis de càrrec (STC 143/2001).

Dret a la defensa i assistència d'un lletrat

Es tracta d'un dret de doble projecció que garanteix tant l'assistència lletrada al detingut (art. 17.3 CE) com l'assistència lletrada a l'investigat o acusat (art. 24.2 CE), i el contingut del qual, de vegades encavalcat (quan el detingut adquireix la condició d'investigat), no és idèntic sinó molt més ampli en el segon cas (STC 196/1987).

Forma part del contingut d'aquest dret poder designar un advocat de lliure elecció, rebutjant la possibilitat que se li n'imposi un d'ofici –art. 14.3.d) PIDCP i art. 6.3.c) CEDH i STC 196/1987. Aquesta nota és aplicable a l'assistència lletrada que estableix l'article 24.2 CE, però no a la que preveu l'article 17.3 CE (STC 196/1987).

L'abast d'aquest dret garanteix l'assistència del lletrat a totes les diligències policials i judicials, però no la seva ineludible assistència a tots i cada un dels actes instructors (STC 229/1999). En particular s'ha reclamat en la detenció i la pràctica de prova sumarial anticipada (STC 42/1982, 150/1989, 206/1991 i 229/1999, entre d'altres).

L'extensió d'aquest dret es completa en estudiar la figura de l'investigat. Cal recordar, però, que la Directiva 2012/13 UE, de 22 de maig de 2012, transposada mitjançant l'LO 5/2015, de 27 d'abril, va modificar l'article 118 LECrim, així com la posterior Directiva 2013/48/UE del Parlament Europeu i del Consell, de 22 d'octubre de 2013, sobre el dret a l'assistència de lletrat en els processos penals i en els procediments relatius a l'ordre de detenció europea, i sobre el dret al fet que s'informi a un tercer en el moment de la privació de llibertat i a comunicar-se amb tercers i amb autoritats consulars durant la privació de llibertat.

El dret a l'intèrpret i a la traducció

Relacionat amb el dret a l'assistència lletrada, la defensa i assistència adequades exigeixen el requisit previ de la comunicació intel·ligible. I per això, encara que no estigui previst legalment sinó tan sols per al detingut i altres aspectes concrets (art. 440, 441 i 442 LECrim), una lectura integradora amb la Constitució (art. 24.2 i el dret a l'assistència lletrada esmentat) i les normes internacionals (art. 6.3 CEDH) inclouen aquest dret a l'intèrpret en el de disposar de la facilitats necessàries per a la preparació de la defensa de l'acusat (STEDH, de 13 de maig de 1980 –cas "Àrtic"–, STC 74/87 i 71/88).

En connexió, aquesta vegada, amb el dret a l'assistència lletrada, l'adequada defensa i assistència exigeix el previ requisit de la comunicació intel·ligible. D'aquí es deriva el mandat de ser assistit gratuïtament per un intèrpret, tant pel que fa a un estranger que no comprèn el castellà ni la llengua oficial de

l'actuació de què es tracta com pel que fa a persones sordes o amb discapacitat auditiva, així com altres persones amb dificultats auditives (art. 520.2.h LECrim).

L'assistència d'intèrpret s'estén a informar sobre el termini màxim legal de durada de la detenció fins a la posada a disposició de l'autoritat judicial i del procediment per mitjà del qual pot impugnar la legalitat de la seva detenció, en aquells casos en què no es disposi d'una declaració de drets en una llengua que compregui el detingut (art. 520.2.III LECrim).

Per la seva banda, l'article 762 LECrim, regla 8a., recull la necessitat de nomenar intèrpret, d'acord amb el que disposen els articles 398, 440 i 441, tots de la LECrim, tot i que exclouen l'exigència que l'intèrpret tingui titulació oficial.

La Directiva 2010/64/UE, de 20 d'octubre, transposada mitjançant la Llei orgànica 5/2015, de 27 d'abril, introdueix un nou capítol II al llibre I, títol I, sota la rúbrica del dret a la traducció i interpretació, comprès en els articles 123 a 127 LECrim. La novetat no és tant que es preveu el dret en general com detallar-ne l'extensió objectiva i temporal.

Dret a accedir a tots els elements de les actuacions essencials per a impugnar la legalitat de la detenció o privació de llibertat i a ser examinat pel metge forense

L'anomenat accés a l'expedient s'incorpora a la nostra llei processal penal per mitjà de la Llei orgànica 5/2015, de 27 d'abril, per a transposar la Directiva 2010/64/UE, de 20 d'octubre de 2010, relativa al dret a la interpretació i a la traducció en els processos penals i la Directiva 2012/13/UE, de 22 de maig, relativa al dret a la informació en els processos penals.

La Disposició final quarta de la Llei orgànica afegeix un apartat *d* a l'article 520.2 LECrim, que preveu textualment el dret d'accés als elements de les actuacions que siguin essencials per a impugnar la legalitat de la detenció o privació de llibertat. Posteriorment, la Llei orgànica 13/2015, de 5 d'octubre, de modificació de la Llei d'enjudiciament criminal per a l'enfortiment de les garanties processals i la regulació de les mesures d'investigació tecnològica ha introduït alguna limitació a aquest dret (supòsits de presó incomunicada, article 520.2.f en relació amb el 527.t i 509, tots de la LECrim). En aquest sentit, vegeu l'STC 13/2017, de 30 de gener.

Dret a posar en coneixement d'un familiar o de qualsevol altra persona que es desitgi, sense demora injustificada, la seva privació de llibertat i el lloc de custòdia en què es trobi en cada mo-

ment, i dret a comunicar-se telefònicament amb un tercer de la seva elecció

Si es tracta d'un estranger, les circumstàncies de la seva detenció i localització es comuniquen a l'oficina consular del seu país (art. 520.2.e i 520.3 LECrim). La comunicació telefònica, per la seva banda, se celebrarà en presència d'un funcionari de policia o del funcionari que designi el jutge o el fiscal.

Cal tenir present la Directiva 2013/48/UE del Parlament Europeu i del Consell, de 22 d'octubre de 2013, sobre el dret a l'assistència d'un lletrat en els processos penals i en els procediments relatius a l'ordre de detenció europea i sobre el dret al fet que s'informi a un tercer en el moment de la privació de llibertat i a comunicar-se amb tercers i amb autoritats consulars durant la privació de llibertat. Concretament, els seus articles 5, 6 i 7.

4.2.6. Dret a utilitzar tots els mitjans pertinents per a la defensa

Aquest dret, constitucionalitzat com l'anterior en l'article 24 CE, i aplicable, així mateix, tant al procés penal com al civil, presenta uns caràcters tan amplis que s'han d'anar matisant amb les múltiples delimitacions que ha anat assenyalant el Tribunal Constitucional.

El seu contingut bàsic comprèn, al seu torn, tres drets:

- 1) Proposar la pràctica de mitjans de prova.
- 2) Obtenir un pronunciament motivat sobre la inadmissió d'algun o de tots els mitjans de prova proposats.
- 3) La pràctica de la prova proposada.

S'hi han d'incloure, encara que no es desenvolupi fins a la lliçó corresponent, les precisions que inclouen la doctrina sobre la prova il·lícita i la seva incidència en aquest dret.

Exemple

STC 161/99, de 27 de novembre.

4.2.7. El dret a la presumpció d'innocència

El dret a la presumpció d'innocència ofereix diferents vessants: a) com a criteri estructural de la justícia penal (és a dir, com a concepte entorn del qual es construeix un determinat model processal); b) com a regla de tractament de l'investigat durant el procés penal (l'investigat és innocent fins al final i les mesures restrictives dels seus drets han de ser mínimes), i c) com a regla del judici fàctic de la sentència penal. Aquest últim aspecte és el que ens interessa desenvolupar aquí.

La presumpció d'innocència, en la seva faceta de regla del judici fàctic, estableix una sèrie de requisits que s'han de complir per a assolir legítimament un judici de culpabilitat de l'acusat en el procés penal. Es recull així el mandat de la Directiva (UE) 2016/343, de 9 de març de 2016, pel qual es reforcen en el procés penal determinats aspectes de la presumpció d'innocència i el dret a estar present en el judici (article 4 i següents).

De l'abundantíssima doctrina constitucional es poden extreure resumidament les regles següents:

- 1) Només l'activitat probatòria de càrrec, degudament practicada, pot conduir el jutgador al convenciment de la certesa de la culpabilitat. Si no es produeix aquest convenciment, ha d'actuar la presumpció d'innocència.
- 2) La prova practicada ha de constituir una "mínima activitat probatòria de càrrec".
- 3) La prova, amb les característiques ressenyades, s'ha d'haver obtingut i practicat amb totes les garanties.

La convicció judicial no solament s'ha de basar en una mínima activitat probatòria de càrrec formulada com s'acaba d'assenyalar, sinó que les proves, a més, s'han d'haver practicat amb totes les garanties.

Garanties

Aquestes regles admeten algunes modulacions, com els supòsits de "prova preconstituïda" o "prova anticipada" (SSTC 209/1999 i 33/2000). Hi ha una prolixa doctrina constitucional sobre la "prova preconstituïda", les "diligències de valor incontestable" i els "actes de mera constatació".

Aquestes garanties constitueixen un glossari que es pot sintetitzar d'aquesta manera:

- La prova s'ha de practicar en el judici oral.
- La seva pràctica s'ha de fer amb immediatesa, oralitat, concentració i publicitat.
- Està sotmesa a contradicció.
- La prova no es pot haver obtingut amb vulneració de drets fonamentals.

4.2.8. El dret a la revisió de resolució condemnatòria

Forma part de les notes característiques d'un sistema acusatori un procés d'instància única. S'entén per tal el procés que, amb independència dels recursos extraordinaris que es puguin articular, no està subjecte a un judici revisor per mitjà del recurs d'apel·lació.

El pretès dret a una doble instància en el procés penal ha estat delimitat pel Tribunal Constitucional limitant-lo a:

- 1) estar circumscrit al camp del procés penal;
- 2) correspondre només al condemnat, i
- 3) referir-se únicament a la decisió condemnatòria i no a la resta de qüestions susceptibles de dilucidar en el procés penal.

A partir de la LO de 23 de desembre de 2003, de modificació de la Llei orgànica 6/1985, d'1 de juliol, del Poder Judicial, generalitzant la segona instància en el procés penal, aquesta es consagra a partir de la reforma de la Llei d'enjudiciament criminal de 2015, establint la mateixa regulació actualment prevista per a l'apel·lació de les sentències dictades pels jutjats penals en el procés abreujat.

4.3. Altres drets i principis derivats de la Constitució

Les línies següents es dediquen a una breu menció d'un conjunt de drets i principis que repartits al llarg del procés penal en completen la configuració i als quals no s'ha fet referència expressa en estudiar els principis, els drets i les garanties. Es vol destacar així que alguns, com el dret d'accés, s'ometran en la mesura que ja han estat esmentats encara que des d'un punt de vista diferent. Això explica, a més, que les referències s'hagin reduït al mínim, en la mesura que seran objecte de l'anàlisi oportuna i detallada en les lliçons dedicades al moment o institució processal corresponent. Ara n'hi ha prou amb la remissió escaient.

4.3.1. El principi de proporcionalitat i la limitació de drets fonamentals

El principi de proporcionalitat, els orígens del qual se situen en el dret administratiu de policia a Alemanya, és una tècnica tendent al fet que la consecució dels interessos públics no es faci a costa dels drets i interessos dels particulars, i que s'ha de buscar un equilibri (una proporció).

Referit essencialment a les mesures limitadores de drets fonamentals, consisteix en la ponderació d'acord amb tres paràmetres:

- 1) La idoneïtat com a adequació objectiva i subjectiva de la causalitat de la mesura limitadora en relació amb les seves finalitats, de manera que les ingerències siguin adequades qualitativament, quantitativament i en el seu àmbit subjectiu d'aplicació. Així, per exemple, s'entén qualitativament adequat acordar l'entrada i l'escorcoll en un domicili per a recollir proves, de conformitat amb l'article 546 LECrim.

2) La necessitat o alternativa menys costosa o intervenció mínima, que implica la manifestació externa i comparativa de la proporcionalitat, comparant la mesura restrictiva que es pretén adoptar amb altres de possibles, i acollint la menys lesiva per als drets dels ciutadans.

3) La proporcionalitat *stricto sensu*. Aquesta fa referència a la necessitat de ponderar els interessos en conflicte a l'hora de limitar l'exercici del dret fonamental de què es tracti, de manera que se sospesin els interessos individuals (els del titular del dret fonamental, generalment) amb l'interès estatal que es pretén salvaguardar amb la limitació.

El principi de proporcionalitat s'utilitza en altres àmbits, com les mesures d'investigació tecnològica, on atén a la incidència que aquestes puguin tenir en diferents drets, que ha de ser proporcional a la finalitat investigadora que persegueix i a la rellevància del delicte que es tracta (STJUE Gran Sala) de 2 d'octubre de 2018 (ECLI: EU: 2018: 788).

4.3.2. La prohibició de tortura i tractes degradants i les intervencions corporals

Consagrat en els articles 15 CE i 3 CEDDDH el dret a la integritat física i moral, la prohibició de tortura i tractes degradants és una conseqüència obligada. Amb relació al procés, la repetida prohibició s'estén a eventuais conductes policials en la detenció o en els interrogatoris i constitueix, en cas que es produïxi, un supòsit de prova il·lícita (art. 11.1 LOPJ).

Quant a les intervencions corporals, han de connectar amb el procés quan s'adoptin com a mesura d'investigació.

SSTC 37/1989 i 207/1996

La doctrina constitucional bàsica es troba en les SSTC 37/1989 i 207/1996, i hi és exigible una resolució judicial i l'aplicació del principi de proporcionalitat ja esmentat. Aquestes intervencions corporals es presenten, de vegades, amb limitacions del també dret fonamental a la intimitat corporal.

4.3.3. La llibertat personal (presó provisional, drets del detingut i *habeas corpus*)

Els articles 17 CE i 5 CEDH consagren el dret a la llibertat i seguretat. El segon apartat estableix que ningú no pot ser privat de la seva llibertat, sinó és amb l'observança del que estableix el mateix article i en els casos i la forma que prevegi la llei. Expressat en altres termes: tota privació de llibertat, perquè sigui lícita, ha de ser prevista legalment i s'ha de practicar seguint el procediment corresponent.

4.3.4. Els drets a la inviolabilitat del domicili i al secret de les comunicacions

Aquests drets, previstos en l'article 18.2 i 3 CE, es configuren com a garanties formals d'intangibilitat, de manera que l'espai (domicili) o l'activitat (comunicacions) són d'accés reservat com a tals. D'aquesta característica compartida es desprèn: la reserva de jurisdicció (necessitat d'autorització judicial expressa en el marc d'un procés penal) i la il·licitud de les proves obtingudes amb violació dels drets esmentats.

4.3.5. El dret al jutge ordinari determinat per la llei

Reconegut en l'article 24.2 CE, constitueix en darrer terme una de les garanties de la imparcialitat i independència judicials. El seu objectiu és evitar manipulacions en l'Administració de justícia, intentant evitar que, canviant l'òrgan judicial que ha de conèixer, es pugui influir en el resultat del procés. En el seu aspecte material significa que la delimitació a partir de les regles de jurisdicció i competència han d'estar fixades abans que s'iniciï el procés. En aquell altre aspecte formal, exigeix que aquesta determinació prèvia s'ha de fixar per llei i no mitjançant qualsevol altre tipus de norma.

5. Les fonts del Dret Processal Penal

Juntament amb la Llei d'Enjudiciament Criminal, cos legal en el qual es regula la major part de les qüestions relatives a aquesta disciplina, existeixen altres fonts legals del Dret Processal Penal:

- **La Constitució Espanyola de 1978.** La Llei fonamental conté disposicions que afecten de manera directa i decisiva al procés penal i que, entre molts altres aspectes, fan referència a qüestions tals com: la detenció²; la inviolabilitat del domicili i el secret de les comunicacions³; el dret de defensa, el dret a l'assistència lletrada, a ser informat de l'acusació, a un procés públic i amb totes les garanties, a la utilització dels mitjans de prova pertinents, a no confessar contra si mateix ni declarar-se culpable i a la presumpció d'innocència⁴; el principi de predomini de l'oralitat⁵; l'acció popular i el Jurat⁶; o l'existència i les funcions bàsiques de la Policia Judicial⁷.
- **Els tractats internacionals.** Sobretot la Declaració Universal dels Drets Humans, de 10 de desembre de 1948; el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, de 16 de desembre de 1966; i el Conveni Europeu per a la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals, de 14 de novembre de 1950. Destacar a més, la Convenció de les Nacions Unides contra la Delinqüència Organitzada, feta a Nova York el 15 de novembre de 2000 i ratificada per Espanya a través d'Instrument publicat en el BOE de 29 de setembre de 2003; i el Conveni relatiu a la protecció dels interessos financers de les Comunitats Europees, fet a Brussel·les el 26 de juliol de 1995 i publicat en el BOE de 29 de juliol de 2003, passant des d'aquest moment a formar part del nostre ordenament jurídic.
- **La Llei d'Enjudiciament Criminal**, de 14 de setembre de 1882. Aquest text legal ha estat justament lloat pel caràcter innovador, l'enorme avanç que va suposar en l'època que es va promulgar i la seva considerable qualitat tècnica. Les posteriors i nombroses reformes que ha *patit* —i el verb s'utilitza en la seva accepció literal— no han estat, amb freqüència, a l'altura de la llei original, arribant a posar en qüestió la seva coherència i sistemàtica. Aquestes són les principals reformes a les quals al·ludíem:
  - **La Llei 3/1967, de 8 d'abril**, per la qual es va introduir el denominat "procediment d'urgència".
  - **La Llei Orgànica 10/1980, d'11 de novembre**, per la qual s'establia un procediment per a delictes dolosos, menys greus i flagrants.
  - **Llei Orgànica 7/1988, de 28 de desembre**, per la qual se suprimien els dos procediments anteriors i s'instaurava el procediment abreujat,

⁽²⁾Art. 17. CE.

⁽³⁾Art. 18. CE.

⁽⁴⁾Art. 24.2. CE.

⁽⁵⁾Art. 120.1. CE.

⁽⁶⁾Art. 125. CE.

⁽⁷⁾Art. 126. CE.

simplificant així el panorama dels nostres processos penals i introduint importants reformes en el període instructor.

- **Llei 10/1992, de 10 d'abril "de mesures urgents de reforma processal"**, mitjançant la qual s'introdueixen disposicions per accelerar, en certs casos, el procediment abreujat i s'estableixen algunes innovacions en el judici per delictes lleus.
- **La Llei 38/2002, de 24 d'octubre, de reforma parcial de la Llei d'Enjudiciament Criminal, sobre procediment per a l'enjudiciament ràpid i immediat de determinats delictes i delictes lleus, i de modificació del procediment abreujat**, que ha introduït un nou procediment especial per a l'enjudiciament ràpid de certs delictes, i ha operat també una important reforma en el procediment abreujat i en el judici per delictes lleus.
- **La Llei Orgànica 8/2002, de 24 d'octubre, complementària de la Llei d'Enjudiciament Criminal, sobre procediment per a l'enjudiciament ràpid i immediat de determinats delictes i delictes lleus, i de modificació del procediment abreujat**.
- **Llei Orgànica 5/2003, de 27 de maig, per la qual es modifica la LO 6/1985, d'1 de juliol, del Poder Judicial, la LO 1/1979, de 26 de setembre, General Penitenciària i la Llei 38/1988, de 28 de desembre, de Demarcació i Planta Judicial**. Encara que el títol no sigui indicatiu, amb aquesta Llei Orgànica es modifiquen alguns preceptes relatius al judici per delictes lleus.
- **Llei 27/2003, de 31 de juliol, reguladora de l'Ordre de protecció de les víctimes de violència domèstica**, que regula aquest instrument de protecció integral mitjançant la introducció d'un article, el 544 ter, en la Llei d'Enjudiciament Criminal.
- **Llei Orgànica 13/2003, de 24 d'octubre, de reforma de la Llei d'Enjudiciament Criminal en matèria de presó provisional**.
- **Llei Orgànica 15/2003, de 25 de novembre, de reforma de la Llei Orgànica 10/1995, del Codi Penal**.
- **Llei orgànica 13/2015, de 5 d'octubre, "per a l'enfortiment de les garanties processals i la regulació de les mesures d'investigació tecnològica"**.
- **Llei 41/2015, de 5 d'octubre, per a l'agilitació de la justícia penal i l'enfortiment de les garanties processals**.

- Llei 4/2015, de l'estatut de la víctima del delict.
- Llei de transposició de la directiva relativa al dret a la informació en els processos penals i la relativa a la traducció.
- Llei de reconeixement mutu de resolucions penals en la Unió Europea.
- **Llei 3/2018, d'11 de juny per la qual es modifica la Llei 23/2014, de 20 de novembre, de reconeixement mutu de resolucions penals a la Unió Europea, per regular l'Ordre Europea d'Investigació.**
- **Llei Orgànica 5/2018, de 28 de desembre, de reforma de la Llei Orgànica 6/1985, d'1 de juliol, del Poder Judicial, sobre mesures urgents en aplicació del Pacte d'Estat en matèria de violència de gènere.**
- **La Llei Orgànica 5/1995, de 23 de maig, del Tribunal del Jurat.** A part d'instaurar aquest Tribunal, també va introduir certes reformes en la pròpia LECrim.
- **La Llei Orgànica 6/1985, d'1 de juliol, del Poder Judicial,** les normes de la qual també són aplicables al procés penal. Aquesta LO ha estat objecte d'una reforma recent, que abasta bastants dels seus preceptes, i a la qual es farà referència al llarg de les diferents lliçons.
- **Llei 50/1981, de 30 de desembre, per la qual es regula l'Estatut Orgànic del Ministeri Fiscal,** que ha estat objecte d'una modificació recent operada per la Llei 14/2003, de 26 de maig.
- **La Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors,** regula, a més d'aspectes propis del Dret substantiu, el procés per a l'enjudiciament dels menors de divuit anys i més grans de catorze als qui s'imputa la comissió d'un delict. Aquesta norma ha estat objecte de diverses reformes parcials:
  - **Llei Orgànica 7/2000, de 22 de desembre.**
  - **Llei Orgànica 9/2000, de 22 de desembre.**
  - **Llei Orgànica 9/2002, de 10 de desembre,** per la qual se suspenia fins a l'1 de gener de 2007 la possibilitat d'aplicar la LO 5/2000 als més grans de divuit anys i menors de vint-i-u.
  - **Llei Orgànica 15/2003, de 25 de novembre, de reforma de la Llei Orgànica 10/1995, del Codi Penal,** per la qual es modifiquen els articles 8.I (facultats del jutge de Menors en la imposició de mesures) i 25 (acusació particular) i s'afegeix una Disposició Addicional sisena.

- **Llei 3/2003 sobre l'Ordre Europea de Detenció i Lliurament i Llei Orgànica 2/2003 complementària de la Llei sobre l'Ordre Europea de Detenció i Lliurament.** Regulen les condicions, els requisits i el procediment per al reconeixement mutu de resolucions jurisdiccionals en relació amb determinats delictes que fa innecessària, en l'àmbit de determinats països de la UE, l'extradició activa.
- **Llei 11/2003, de 21 de maig, reguladora dels equips conjunts d'investigació penal en l'àmbit de la Unió Europea, i Llei Orgànica 3/2003, de 21 de maig,** complementària de l'anterior, per la qual s'estableix el règim de responsabilitat penal dels membres destinats a aquests equips quan actuïn a Espanya.
- **Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere.** Que suposa una reforma diverses lleis, entre elles, a més del Codi penal, de la LOPJ (creant els jutjats de violència contra la dona) i de la LECrim.
- **Llei Orgànica 8/2006, de 4 de desembre,** per la qual es modifica la Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors.
- **Llei 13/2009, de 3 de novembre,** de reforma de la legislació processal per a la implantació de la nova Oficina judicial.
- **Llei Orgànica 5/2010, de 22 de juny,** per la qual es modifica la Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi penal.
- **Llei 37/2011, de 10 d'octubre,** de mesures d'agilitació processal.
- **Llei orgànica 1/2015, de 30 de març,** per la qual es modifica la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi penal.

Existeixen, a més, algunes previsions normatives relatives a la Jurisdicció Penal i a les actuacions dels seus òrgans en la Llei 12/2003, de 21 de maig, de prevenció i bloqueig del finançament del terrorisme, i en la Instrucció 3/2003, de 9 d'abril, del Ple del CGPJ, sobre normes de repartiment penals i registre informàtic de violència domèstica.

Resum

El procés penal és l'instrument per mitjà del qual l'estat pot exercir el *ius puniendi* o dret a castigar.

Els principis que informen el procés penal componen l'estructura d'aquests i presenten la particularitat de gaudir, en uns quants casos, de la condició de drets fonamentals.

Mitjançant l'estudi dels principis, s'ha pogut apreciar que el procés penal és, a més, una garantia del jutjable que s'enfronta a la imposició d'una pena.

L'estudi dels principis del procés permet obtenir una perspectiva general de la seva estructura i dinàmica, de manera que, panoràmicament, el procés penal es podria explicar a partir dels principis que l'informen. Per aquesta raó el seu estudi ha de complementar-se, necessàriament, amb la copiosa doctrina dels diferents tribunals, principalment el Tribunal Constitucional i el Tribunal Suprem i en menor mesura del Tribunal Europeu de Drets Humans.

La legislació processal s'articula entorn de la Llei d'Enjudiciament Criminal, el text de la qual prové del segle XIX. Les reformes d'aquesta norma han estat nombroses.

Activitats

1. Quin és la principal característica de l'anomenat «sistema acusatori formal o mixt»?
2. Esmenteu arguments a favor i en contra del principi d'oportunitat.
3. Mencioneu les directives i els reglaments transposats al nostre ordenament entre el 2010 i el 2016.
4. Què comporta un judici a porta tancada?
5. Garanties del dret de defensa.

Exercicis d'autoavaluació

1. Quina de les notes següents no caracteritza al model inquisitiu?
  - a) Que el jutge investigui.
  - b) Que qui investiga no acusa.
  - c) Que qui investiga no jutja.

2. El dret a la presumpció d'innocència implica que...
  - a) només l'activitat probatòria de càrrec, degudament practicada pot conduir a una condemna.
  - b) la prova practicada ha de constituir una «mínima activitat probatòria».
  - c) la prova s'ha d'haver practicat amb totes les garanties.
  - d) Totes les anteriores conjuntament.

3. La necessitat d'existència d'una acusació...
  - a) forma part del sistema acusatori en general, però no del principi acusatori.
  - b) forma part del principi acusatori *stricto sensu*.

Solucionari

Activitats

1. La investigació i la persecució dels delictes representa una funció pública no abandonada als particulars, encara que es pugui compartir amb ells. No obstant això, se salvaguarda absolutament el principi «qui investiga no jutja». Si un jutge instrueix, mai no pot enjudiciar ni resoldre.

2. A favor: permetre reaccionar individualitzadament davant supòsit d'escàs interès públic o alleujar notablement la càrrega de l'exercici de l'acció i d'aquesta manera els processos.

En contra: trencar amb el principi de legalitat i la igualtat de tots davant la mateixa comissió d'un fet delictiu o reconèixer una nova funció a l'òrgan acusador, que decidirà sobre acusar o no, quan pel fet de ser part ha de salvaguardar la imparcialitat.

3. Aquests són les directives i els reglaments traslladats al nostre ordenament entre 2010 i 2016.

- Directiva 2010/64/UE, de 20 d'octubre de 2010, sobre el dret a interpretació i traducció en els processos penals.
- Directiva 2012/13/UE, de 22 de maig de 2012, sobre el dret a la informació en els processos penals.
- Directiva 2012/29/UE, de 25 d'octubre de 2012, per la qual s'estableixen normes mínimes sobre els drets, el suport i la protecció de les víctimes de delictes, i per la qual se substitueix la Decisió marc 2001/220/JAI del Consell.
- Directiva 2013/48/UE, de 22 d'octubre de 2013, sobre el dret a l'assistència de lletrat en els processos penals.
- Directiva 2014/41/UE, de 3 d'abril de 2014, relativa a l'ordre europea d'investigació en matèria penal, que substitueix la Decisió marc de 18 de desembre del 2008.
- Directiva 2014/42/UE, de 3 d'abril de 2014, sobre l'embargament i el decomís dels instruments i del producte del delictes en la Unió Europea, que substitueix la Decisió marc de 6 d'octubre del 2006.
- Directiva UE 2016/343, de 9 de març de 2016, per la qual es reforcen en el procés penal determinats aspectes de la presumpció d'innocència i el dret a estar present en el judici.
- Reglament UE 2016/794, d'11 de maig de 2016, relatiu a l'Agència de la Unió Europea per a la cooperació policial (Europol).
- Directiva UE 2016/800, d'11 de maig de 2016, relativa a les garanties processals dels menors sospitosos o acusats en els processos penals.
- Directiva UE 2016/680 del Parlament Europeu i del Consell, de 27 d'abril de 2016, relativa a la protecció de les persones físiques pel que fa al tractament de dades personals per part de les autoritats competents per a fins de prevenció, investigació, detecció o enjudiciament d'infraaccions penals o d'execució de sancions penals, i a la lliure circulació d'aquestes dades i per la qual es deroga la Decisió marc 2008/977/JAI del Consell.
- Directiva (UE) 2016/1999, de 26 d'octubre de 2016, relativa a l'assistència jurídica gratuïta als sospitosos i acusats en els processos penals i a les persones buscades en virtut d'un procediment d'ordre europea de detenció.

4. Comporta una excepció –motivada i excepcional– a la salvaguarda del principi de publicitat de les actuacions processals. Es preveu en l'art. 681,1 LECrim i ha de respondre a raons de seguretat i ordre públic o a la protecció adequada de drets fonamentals dels intervinents, en particular al dret a la intimitat de la víctima, el respecte degut a aquesta o la seva família, o perquè és necessari per a evitar una segona victimització.

5. Prohibició d'indefensió; dret a ser informat de l'acusació formulada; dret a no declarar contra si mateix i a no declarar-se culpable; dret a l'assistència lletrada; dret a l'interpret; dret que es posi en coneixement d'un familiar o d'una persona que desitgi la seva privació de llibertat i el lloc de custòdia; dret a comunicar-se telefònicament amb un tercer de la seva elecció; dret a accedir a tots els elements de les actuacions essencials per a impugnar la legalitat de la detenció o privació de llibertat i a ser examinat per un metge forense, i dret a utilitzar tots els mitjans pertinents per a la defensa.

Exercicis d'autoavaluació

1. c

2. d

3. b

Abreviatures

- ALECrIm** Antiga Llei d'enjudiciament criminal (text anterior a la reforma del 2002).
- AN** Audiència Nacional.
- AP** Audiència Provincial.
- CE** Constitució espanyola.
- CEDH** Conveni europeu per als drets humans.
- CP** Codi penal.
- EOMF** Estatut orgànic del Ministeri Fiscal.
- EVD** Estatut de la víctima del delictes.
- IF** *In fine*.
- ITC** Interlocutòria del Tribunal Constitucional.
- LA** Llei d'arbitratge.
- LAGJ** Llei d'assistència jurídica gratuïta.
- LAJ** Lletrat de l'Administració de Justícia.
- LEC** Llei d'enjudiciament civil.
- LECrIm** Llei d'enjudiciament criminal.
- LO** Llei orgànica.
- LOCOJM** Llei orgànica sobre competència i organització de la justícia militar.
- LOGP/LGP** Llei orgànica general penitenciària.
- LOPJ** Llei orgànica del poder judicial.
- LOTJ** Llei orgànica del tribunal del jurat.
- LVG** Llei orgànica 1/2004, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere.
- MF** Ministeri Fiscal.
- PIDCP** Pacte internacional de drets civils i polítics (Pacte de Nova York).
- RP** Reglament penitenciari.
- STC** Sentència del Tribunal Constitucional.
- STEDH** Sentència del Tribunal Europeu de Drets Humans.
- STS** Sentència del Tribunal Suprem.
- TC** Tribunal Constitucional.
- TEDH** Tribunal Europeu de Drets Humans.
- TS** Tribunal Suprem.

Glossari

acció *f* Dret subjectiu públic que tenen els ciutadans davant els tribunals per obtenir la seva tutela.

demarcació *f* Delimitació territorial a l'efecte de competència dels òrgans judicials. Està regulada en la LDiPJ.

jurisdicció especial *f* Cadascuna de les jurisdiccions que, sense formar part de la jurisdicció ordinària i estant previstes en la Constitució, exerceixen funcions jurisdiccionals en àmbits concrets.

jurisdicció ordinària *f* En aquest concepte s'inclou la totalitat dels òrgans judicials pertanyents als ordres jurisdiccionals civil, penal, contenciós administratiu i social.

jutjat *m* Denominació que reben els òrgans jurisdiccionals unipersonals.

ordre jurisdiccional *m* Cadascuna de les branques en les quals es divideix la jurisdicció ordinària. Els ordres jurisdiccionals són el civil, el penal, el contenciós administratiu i el social. Els ordres jurisdiccionals són el civil, el penal, el contenciós administratiu i el social.

tribunal *m* Denominació que reben els òrgans jurisdiccionals pluripersonals. En algunes ocasions determinats òrgans d'aquests es denominen *audiència*.

tribunals *m* Denominació amb la qual genèricament es pot fer referència als òrgans de l'Administració de Justícia, ja siguin unipersonals o pluripersonals (podeu veure l'exposició de motius de la LEC).

tribunals d'excepció *m* Tribunals que es creen amb posterioritat al sorgiment de l'assumpte que calgui jutjar i especialment per a aquest enjudiciament. Estan expressament prohibits per la CE.

Bibliografia

- Armenta Deu, T.** (2014). *Estudios sobre Justicia penal*. Madrid: Marcial Pons.
- Armenta Deu, T.** (1996). *Principio acusatorio y Derecho penal*. Barcelona: Bosch.
- Armenta Deu, T.** (2013). *Sistemas procesales penales*. Madrid: Marcial Pons.
- Armenta Deu, T.** (2018). *Lecciones de derecho procesal penal*. Madrid: Marcial Pons.
- Berzosa Franco, M. V.** (1993). "Los principios del proceso". *Justicia* (núm. especial).
- Díez Picazo Giménez, I.** (1996). "Artículo 24. Garantías procesales". A: Alzaga Villamil (dir.). *Comentarios a la Constitución española de 1978*. Madrid: Edersa.
- Fernández Carrón, C.** (2017). *El derecho a interpretación y a traducción en los procesos penales*. València: Tirant lo Blanch.
- Guerrero Palomares, S.** (2005). *El principio acusatorio*. Madrid: Thomson Reuters, Aranzadi.
- Montero Aroca, J.** (1997). *Principios del proceso penal: una explicación basada en la razón*. València: Tirant lo Blanch.

